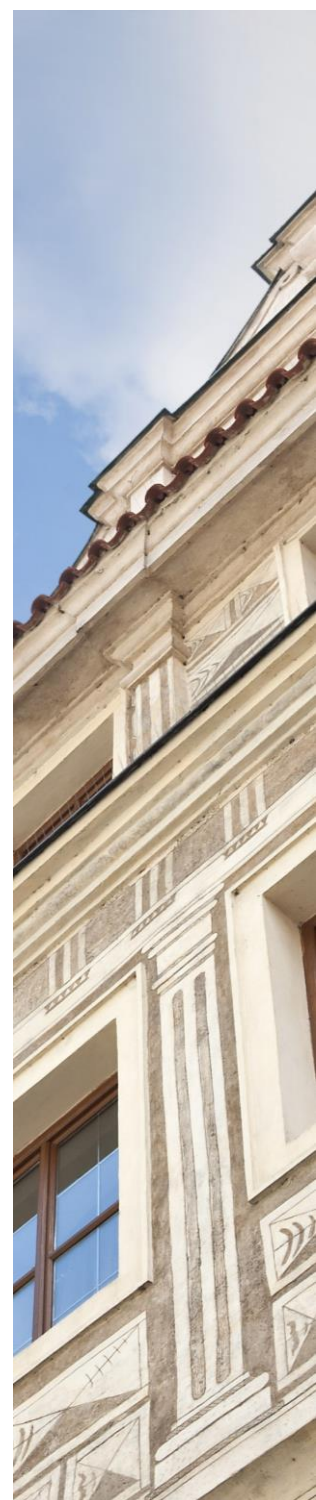

**Petr Kratochvíl, Jurij Fjodorov,
Lucia Najšlová, Karel Svoboda**

Ukrajinská krize: Dopady a rizika pro Českou republiku

Ukrajinská krize: Dopady a rizika pro Českou republiku
Petr Kratochvíl, Jurij Fjodorov, Lucia Najšlová, Karel Svoboda

I. Shrnutí

Východiska

- Ukrajinská krize představuje nejzávažnější narušení mezinárodního řádu v Evropě za poslední dvě desetiletí. Nebezpečnost krize spočívá v bezprecedentním narušení mezinárodního práva v kombinaci s ústupem od občanského principu k etnicky založené politice. Tato strategie může snadno vyostřit řadu zamrzlých konfliktů v postsovětském prostoru (Náhorní Karabach, Podněstří), ale také obnovit obavy z národnostních požadavků jinde (Pobaltí, a dokonce i maďarské menšiny).
- Krize je provázena faktickým hospodářským kolapsem Ukrajiny a špatně skrývanou recesí v Rusku, kterou dále umocní sankce Západu a vzrůstající izolace země. Výsledkem tak může být prudké chudnutí regionu, spojené s nárůstem emigrace, sociální nestability a politické nejistoty.
- Ačkoliv jsou potenciální socioekonomické i bezpečnostní dopady na ČR zcela zásadní, není reakce české diplomacie jednotná – od požadavku prezidenta Zemana ohledně intervence NATO na Ukrajině na straně jedné až po velmi zdrženlivý postoj premiéra Sobotky na straně druhé. Řada politiků (zejména ODS, ČSSD) navíc žádá, aby se ČR neodkláněla od prioritizace ekonomické diplomacie.
- Česká veřejnost dlouhodobě nejeví o Ukrajinu zájem a ačkoliv tento nezájem ustoupil v souvislosti s krizí do pozadí, pouze 14 % českých občanů souhlasí s aktivním zapojením české diplomacie do řešení konfliktu. Veřejnost vnímá kritičtěji případné zapojení USA (70 % proti) než angažmá Ruska (58 % proti), a většina nepodporuje dokonce ani zapojení Evropské unie (47 % pro).

Ekonomické a sociální dopady

- Z ekonomického hlediska by pro ČR byly podstatnější ekonomické problémy Ruska (2014: pokles o 1,8 %) než pokračující hospodářské potíže Ukrajiny (2014: pokles o 3 %). Přesto se ale například jenom v únoru 2014 český export na Ukrajinu propadl o 28 % a další propad je možno očekávat v nejbližší době.
- Další vyostřování konfliktu a zejména uvalení sankcí na Rusko by ale mohlo znamenat ještě prudší pokles prodejů v Rusku. Pokles rublu o takřka 8 % od počátku roku představuje ohrožení pro automobilky (Škoda, Hyundai), ale i celou řadu dalších podniků (např. Hamé – 25 % zahraničních tržeb z Ruska). Již probíhající obchodní válka mezi Ruskem a Ukrajinou naproti tomu nemá přímé důsledky pro českou ekonomiku, ale dále snižuje možnosti českého exportu do obou zemí.

- Z energetického hlediska bude důsledkem krize nepochybně rostoucí diverzifikace dodavatelských i tranzitních zemí, které ovšem nelze dosáhnout v krátkodobém horizontu. ČR hraje důležitou roli v reverzním toku plynu na Slovensko a případně dále na Ukrajinu, nicméně v okamžiku krize je přeprava plynu na Ukrajinu nepravděpodobná vzhledem ke snaze zajistit vlastní českou a slovenskou spotřebu.
- Navzdory současnému pozastavení projektu South Stream by cílem české politiky nemělo být plně se zřící ruského plynu, ale vytvořit systém, který umožní dodávky v případě dlouhodobého výpadku nahradit. Je třeba připomenout, že ruský plyn je pro evropské odběratele výrazně levnější než alternativní plyn z LNG terminálů.
- V případě další eskalace konfliktu je možné očekávat masivní vlnu migrace z Ukrajiny, na kterou nejsou sousední země, ale ani Česká republika připraveny. Vnímání ukrajinské menšiny v zemi (která je s více než 100.000 lidmi vůbec největší menšinou) je navíc již dnes velmi negativní – Ukrajinci patří mezi nejhůře vnímané menšiny, a jejich hodnocení je dokonce nižší než v případě menšiny ruské.

Bezpečnostní dopady

- Míra ohrožení bezpečnosti ČR a jejich spojenců (např. Pobaltí) závisí na odpovědi na otázku, a) jaké jsou dlouhodobé cíle Putinova režimu a b) zda jsou současné ruské kroky součástí širší strategie, anebo zda se jedná o spíše intuitivní obranu údajných ruských zájmů v regionu. Rozlišujeme přitom tři základní scénáře:
 - (1) scénář finlandizace Ukrajiny (omezená míra eskalace)
 - (2) scénář velkého Ruska (střední míra eskalace)
 - (3) scénář masivní expanze (vysoká míra eskalace)
- V prvním případě je cílem Putinova režimu především odvést pozornost od narůstajících domácích hospodářských problémů a současně zabránit přičlenění Ukrajiny k vnitřnímu trhu EU. Putinova strategie se tak vyčerpává anexí Krymu a federalizací, neutralizací a celkovou finlandizací Ukrajiny.
- V druhém případě jsme svědky pokusu o sjednocení ruskojazyčného obyvatelstva v celém regionu, v půlměsíc od separatistických oblastí v Gruzii přes jižní a východní Ukrajinu až po Podněstří. Tento scénář staví Krym do pozice vojenského předmostí, z něž může Rusko přímo i nepřímo ovládat jižní a východní Ukrajinu a Moldavsko. Případná anexe Podněstří je přímo vázána na anexi některých regionů Ukrajiny (Oděská oblast), jež jsou pro infrastrukturní spojení s Podněstřím zcela nezbytné.
- Pravděpodobnost tohoto scénáře posiluje (1) pokračující destabilizace na jihovýchodní Ukrajině, (2) závislost ruského obranného programu na vojensko-průmyslových podnicích v této části Ukrajiny a (3) všeobecná zranitelnost Krymu (absentující infrastruktura, závislost na

dodávkách plynu (25 %), vody (70 %) i elektrické energie (90 %) z ukrajinské pevniny). Již nyní je patrná rychlá militarizace Krymské poloostrova (a to jak pozemních jednotek, tak i černomořské flotily, a dokonce - do roku 2016 - i bombardérů TU-22M3 s jadernými hlavicemi).

- Scénář masivní expanze představuje zásadní reorientaci ruské politiky vůči celému regionu zacílenou na anexi Běloruska a případně též Moldavska a Pobaltí. Tento scénář je v současnosti pouze hypotetický a jeho uskutečnění by bylo závislé na úspěšnosti předchozích dvou scénářů. Přesto jsou ovšem zejména země Pobaltí mimořádně zranitelné, a to jak kvůli své geografické poloze, tak i kvůli ruskojazyčným menšinám se statutem „neobčanů“ v těchto zemích. Proto se jeví jako klíčové poskytnout ohroženým zemím maximální podporu (počínaje diplomatickou podporou přes přehodnocení plánu Eagle Guardian až po rozmístění kontingentů NATO v pobaltských státech, pokud o to budou tyto země usilovat).

II. Úvod

Ruská invaze na Krym představuje největší krizi na evropském kontinentu od ukončení jugoslávských válek v 90. letech 20. století. Zatímco z hlediska délky trvání či krvavosti konfliktu se zatím ukrajinská krize nemůže s balkánskými konflikty měřit, její dopad na mezinárodní uspořádání v Evropě je již nyní zásadnější. Kombinace opakovaného narušování mezinárodního práva, anexe území sousedního státu evropskou velmocí a vybičovaný nacionalismus současného ruského vedení, to vše jsou faktory, které znamenají, že důsledky krize budou kontinent ohrožovat po dlouhá léta, či dokonce desetiletí. Jakkoliv je přitom ukrajinská krize závažná pro Evropskou unii jako celek, pro státy střední a východní Evropy jsou ekonomické i bezpečnostní důsledky krize ještě podstatnější.

Tato studie nezkoumá vývoj domácí politické situace na Ukrajině jako takový, ale jejím cílem je analyzovat dopady krize na Českou republiku a její ekonomiku a bezpečnost. Postupuje ve třech krocích: Nejprve se zaměřuje na politickou rovinu a zabývá se rozporuplnou českou reakcí na vývoj na Ukrajině - analyzuje nejen rozporuplné chování české politické elity i veřejnosti na ukrajinské protesty i na ruskou okupaci Krymu, ale poukazuje také na možnosti spolupráce v rámci V4 a také se zaměřuje na dopady krize na asociaci Ukrajiny s EU. Druhá část analyzuje ekonomické dopady krize na české hospodářství a české ekonomické subjekty, a to jak ve vztahu k Ukrajině tak i ve vztahu k sankcím, které mohou být uvaleny na Rusko. Třetí část se věnuje bezpečnostním otázkám a nezkoumá bezpečnostní důsledky současné situace, ale zaměřuje se na důsledky dlouhodobé ruské strategie a zejména na krizové scénáře další eskalace konfliktu - od ruské okupace jižní a východní Ukrajiny přes Podněstří až po hypotetickou ruskou intervenci v Pobaltí.

III. Východiska: česká zahraniční politika a Ukrajina

Česká republika od vstupu do Evropské unie příležitostně deklarovala svou podporu pro „euroatlantickou integraci“ Ukrajiny¹, rétorika však nebyla vždy podepřena silným politickým konsenzem, zájmem politické elity ani odpovídajícími nástroji zahraniční politiky. Zřídka se opírala o dlouhodobou vizi a schopnost představit si, že integrace Ukrajiny je reálně možná. Nová vláda má příležitost nejen reagovat na probíhající krizi, ale nastavit politiku směrem k Ukrajině tak, aby reflektovala dlouhodobé zájmy ČR a Ukrajiny.

Vzhledem k proměnlivé intenzitě dosavadních vztahů s Ukrajinou si nová politika vyžádá značný politická kapitál i ekonomickou podporu. Pokud má ČR ambici hrát aktivní roli v ukrajinské transformaci, je důležité, aby zintenzivnila dialog mezi diplomatickou a politickou sférou a posílila investice do expertních kapacit. V dialogu s Ukrajinou – na bilaterální, V4 i EU úrovni – je důležité soustředit se na podporu vlády, která reprezentuje všechny ukrajinské regiony (viz ukrajinské Fórum národní jednoty a nutnost podpory tohoto nebo analogického formátu ze strany západních zemí), a na podporu takové formy integrace do evropského trhu, která zmírní socioekonomické důsledky. Zároveň je z dosavadní komunikace vlády možné usoudit, že má velký potenciál zasadit se o to, aby se konfrontace s Ruskem nestala příležitostí pro budování nových aliancí ve stylu studené války.

Právě v této oblasti však česká zahraniční politika nemůže vycházet ze základního výzkumu, který by stavěl na domácí expertní základně. České think-tanky a akademické instituce se post-sovětským prostorem sice zabývají a vytvářejí veřejnou diskuzi o aktuálním dění, jejich možnosti jsou však výrazně omezeny dostupnými zdroji. Za uplynulých pět let nepublikovala žádná česká instituce aplikovaného výzkumu studii, která by se podrobně zabývala dopady asociační smlouvy a DCFTA na ukrajinskou ekonomiku a společnost, případně na vazby takového vývoje na ČR. Instituty aplikovaného výzkumu jsou financovány z veřejných zakázek (většinou nemají vlastní zdroje), a tak neexistenci takové studie možno připsat do velké míry i skutečnosti, že o ni diplomacie a politická sféra neprojeví zájem. Parlamentní institut Poslanecké sněmovny se naposled Ukrajinou zabýval po ukrajinských

Navzdory deklarovanému zájmu o členství Ukrajiny v EU česká politická elita nedokáže zodpovědět otázku, jaké řešení navrhnout pro situaci, kdy je vstup Ukrajiny do EU 1) nepřijatelný pro řadu členských zemí EU a současně 2) obtížně akceptovatelný i pro českou veřejnost.

¹ Velvyslanectví ČR na Ukrajině, http://www.mzv.cz/kyiv/cz/vzajemne_vztahy/ceska_podpora_ukrajine/index.html

volbách v roce 2012.² I politické strany dlouhodobě podceňují budování domácí expertízy v oblasti zahraniční politiky.

Východní sousedství Unie patří k dlouhodobým deklarovaným prioritám české zahraniční politiky – bilaterálně i v rámci Evropské unie. Tato profilace je odůvodňována jednak podobnostmi v historickém vývoji v nedávné době (před rokem 1989 a během následné transformace), jednak bezpečnostními faktory (včetně energetické bezpečnosti). V neposlední řadě je východní politika způsobem, jak ČR získává (nebo chce získávat) vliv v Evropské unii. Tím, že ČR zdůrazňuje podobnosti a porozumění ukrajinskému (nebo celkově postkomunistickému) vývoji, se profiluje jako stát, který z EU nejen bere, ale i dává.³ I z tohoto důvodu je pochopitelné, že aktuální krize je testem schopnosti ČR dostát své rétorice a aktivně přispět k prosazování svých dlouhodobých deklarovaných cílů.

V strategických dokumentech české zahraniční politiky však dosud důraz na Ukrajinu chyběl – Koncepce ZP ČR z července 2011 se o Ukrajině nezmiňuje konkrétně, ale jenom obecně o zemích východní Evropy, přičemž Východní partnerství považuje za „užitečnou ideu“⁴ a o euroatlantické integraci regionu nepojednává. Tato koncepční slabost souvisí také s nejasností českých cílů ohledně Ukrajiny obecně. Navzdory deklarovanému zájmu o členství Ukrajiny v EU česká politická elita nedokáže zodpovědět základní otázku, jaké řešení navrhnout pro situaci, kdy je vstup Ukrajiny do EU 1) zcela nepřijatelný pro řadu členských zemí EU a současně 2) obtížně akceptovatelný i pro českou veřejnost.

I když česká diplomacie a politické elity dlouhodobě zdůrazňují význam české polistopadové zkušenosti pro transformaci východní Evropy, do praktické politiky se dosud promítla jen část této zkušenosti. Projekty podpořené z programu Transformace MZV ČR se věnovaly zejména posilování občanské společnosti, vzdělávání a lidským právům. Ukrajina nepatří k prioritám české rozvojové spolupráce⁵ a projekty, které se s podporou České rozvojové agentury (ČRA) realizovaly, se týkají spíše marginálních sektorů ukrajinské ekonomiky (např. lesnictví).⁶ Ve spolupráci s Ukrajinou se tak česká zkušenost se socio-ekonomickou transformací dosud projevila jen minimálně. Právě ekonomika a důsledky evropské integrace na zaměstnanost a životní úroveň jsou klíčovými tématy v dnešní ukrajinské debatě o dlouhodobém směřování země. Je zřejmé, že ne každý ukrajinský politik, který má výhrady k podepsání asociačních smluv a DCFTA s EU, je vyslovuje v první řadě s ohledem na životní úroveň Ukrajinců, ale kvůli vlastním ekonomickým zájmům, které mohou být s podpisem DCFTA v rozporu (např. kvůli nutnosti nákladného

² Marecek, J (2012) Ukrajina: Parlamentní volby 2012. Praha: Parlamentní institut. <http://www.psp.cz/sqw/ppi.sqw?d=3>

³ Tato profilace je společná pro většinu členských zemí, které vstoupili do Unie v roce 2004.

⁴ MZV ČR (20.7.2011). Koncepce zahraniční politiky České Republiky, http://www.mzv.cz/file/675937/koncepce_zahranicni_politiky_2011_cz.pdf

⁵ MZV ČR (2010) Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce 2010-2017. http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publikace/koncepce_zrs_cr_2010_2017.html

⁶ World Bank (2007). Integrating Environment into Agriculture and Forestry Progress and Prospects in Eastern Europe and Central Asia. <http://www.worldbank.org/eca/pubs/envint/Volume%20II/English/Review%20UKR-final.pdf>

přizpůsobení se vyšším standardům zakotveným v přijímaném *acquis*). Tato skutečnost však nemění nic na faktu, že efektivní zahraniční politika k Ukrajině musí zohlednit ekonomické dopady asociační smlouvy s EU a DCFTA.

Ukrajinská krize: reakce českých politických elit

Nová vláda se ujala úřadu v čase vrcholící krize na Ukrajině, v období pronásledování demonstrantů z Euromajdanu a eskalující agrese ze strany Ruska. Od svého uvedení do úřadu podnikla česká diplomacie několik aktivních kroků. Ministerstvo zahraničních věcí ČR vyjádřilo v únoru podporu nové ukrajinské vládě.⁷ Vláda zároveň vyčlenila 50 milionů Kč na projekty na Ukrajině v období 2014-2015.⁸ Následně česká diplomacie jednoznačně odsoudila ruskou anexi Krymu včetně referenda, jež považuje za „zpochybnění bezpečnostního řádu našeho regionu“.⁹ Účastníci mezirezortní koordinační schůzky, jež se konala začátkem března a na niž byli přizváni i představitelé parlamentu a podnikatelské sféry, definovali zlepšení podnikatelského prostředí na Ukrajině jako podmínku jeho dalšího rozvoje a zvláště věnovali pozornost zlepšení jejího exportního potenciálu.¹⁰ Nejzásadnějším potenciálním rizikem je z pohledu vlády dělení Ukrajiny, a proto ve své komunikaci klade důraz na teritoriální integritu Ukrajiny.

Ministr zahraničních věcí Lubomír Zaorálek zdůraznil, že na Ukrajině musí dojít k dohodě všech zúčastněných stran, a zároveň zpochybnil přidanou hodnotu polarizujících osobností jako například Julie Tymošenkové k vytvoření vlády národní jednoty.¹¹ Ve své komunikaci zároveň zdůrazňoval, že na Ukrajině by neměla probíhat soutěž mezi EU a Ruskem. Tuto rétoriku možno považovat za velmi konstruktivní zejména s ohledem na skutečnost, že zjednodušování, ve

Pokud si ČR (a EU) skutečně přeje asociaci Ukrajiny a její propojení s jednotným vnitřním trhem EU, jedinou cestou je, aby šlo o volbu ukrajinské společnosti a její politické reprezentace. Pokud má část ukrajinské společnosti o tomto výběru pochybnosti, je potřeba vsadit na diskuzi, informování a argumentaci.

⁷ MZV CZ (28.2.2014) Ministr Zaorálek na Ukrajině: nová vláda má naši podporu http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/x2014_02_28_ministr_zaoralek_na_ukrajine_nova_vlada_ma_nasi_podporu.html

⁸ MZV CZ (12.3.2014) Česká Republika poskytne dlouhodobou pomoc Ukrajině, http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/x2014_03_12_ceska_republika_poskytne_dlouhodobou_pomoc_ukrajine.html

⁹ MZV CZ (17.3.2014). Ministr Zaorálek: je zpochybňován bezpečnostní řád našeho regionu. http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/x2014_03_17_ministr_zaoralek_je_zpochybnovan_bezpecnostni_rad_naseho_regionu.html

¹⁰ MZV CZ (7.3.2013) Na MZV se řešili možné ekonomické dopady krize na Ukrajině, http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/x2014_03_07_na_mzv_se_resily_mozne_ekonomicke_dopady_krize_na_ukrajine.html

¹¹ Lidí jako Tymošenková ukázali, že Ukrajinu nedokážou sjednotit, řekl Zaorálek v Partii | zpravy.ihned.cz - Politika, <http://zpravy.ihned.cz/c1-61748370-partie-ftv-prima-nedelni-lubomir-zaoralek-ukrajina-tymosenkova>

kterém si Ukrajina má zvolit „buď my, nebo Rusko“, problém nejenže neřeší, ale přispívá k polarizaci a je lehkou zneužitelnou ruskou propagandou. Pokud si ČR (a EU) skutečně přeje asociaci Ukrajiny a její propojení s jednotným vnitřním trhem EU, jedinou cestou je, aby šlo o volbu ukrajinské společnosti a její politické reprezentace. Pokud má část ukrajinské společnosti o tomto výběru pochybnosti, je potřeba vsadit na diskuzi, informování a argumentaci.

Snaha komunikovat o politice vůči Ukrajině s důrazem na konsenzus a společné zájmy, a nikoliv konfrontaci však nebyla přijata celým politickým spektrem. Názorové rozdíly se objevily i uvnitř ČSSD, která má ve vládě rezort diplomacie na starosti. Hlasy zevnitř ČSSD volající po ochraně českých hospodářských zájmů (např. poslanec Milan Urban)¹² se přitom shodovaly s kritikou z opozice (např. Jan Zahradil z ODS), volajícími po tom, aby se vláda neodkláněla od ekonomické dimenze diplomacie.¹³ Spor o to, zda podporovat lidská práva, nebo zájmy průmyslu a podnikatelské sféry, patří k dlouhodobým tématům (nejen) české diplomacie. Z dlouhodobého hlediska se však tyto dva zájmy nevyklučují, právě naopak – podpora podpisu DCFTA tak jde ruku v ruce s demokratizací a stabilizací Ukrajiny. Charakter diskuze probíhající v ČR tak jenom potvrzuje, jak důležité je nepodceňovat komunikaci mezi diplomacií, politiky a odbornou a širší veřejností.

Ukrajinská krize se časově překrývá s rozvíjející se předvolební kampaní do Evropského parlamentu. Kandidující strany se ve svých programech o budoucnosti Ukrajiny zmiňují jen okrajově. ANO 2011 vnímá Evropskou politiku sousedství jako nástroj k rozšiřování „stability“ v okolí EU a předcházení bezpečnostním rizikům.¹⁴ ČSSD prozatím nezveřejnila svůj program pro volby do EP, v programu do říjnových (2013) parlamentních voleb se o Ukrajině nezmiňuje.¹⁵ KDU-ČSL Ukrajinu konkrétně nezmiňuje, v programu však uvádí zájem na jednotné politice EU k Rusku a podpoře demokracie v postkomunistickém světě.¹⁶ Opoziční TOP 09 jako jediná zmiňuje ve svém programu perspektivu členství v EU pro východoevropské země,¹⁷ program KSČM stručně zmiňuje potřebu „zkvalitnit“ politiku k východnímu sousedství bez bližší konkretizace,¹⁸ ODS ani Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury se v eurovolebních programech východní politice nevěnují vůbec, přičemž Úsvit a KSČM byly jedinými politickými stranami, které neodsoudily anexi Krymu. Podobně je česká politická reprezentace rozdělena, i pokud jde o možný zásah Severoatlantické aliance v případě dalšího eskalace napětí: prezident Miloš Zeman se

¹² Urban, M. (28.3.2014) Ukrajina: chraňme české hospodářské a politické zájmy, <http://www.cssd.cz/aktualne/blogy/ukrajina-chranme-ceske-hospodarske-zajmy/>

¹³ Jan Zahradil: Pokud Ukrajina použije sílu, o sblížení s Evropou nemůže být řeč – ODS, 7.2.2014, <http://www.ods.cz/clanek/6624-pokud-ukrajina-pouzije-silu-o-sblizovani-s-evropou-nemuze-byt-rec>

¹⁴ ANO v Evropě (2014). <http://www.anobudelip.cz/file/edee/ke-stazeni/ano-v-evrope.pdf>

¹⁵ ČSSD (2013). Prosadíme dobře fungující stát, <http://www.cssd.cz/program/volby-2013-prosadime-dobre-fungujici-stat/>

¹⁶ KDU CSL (2014). Program KDU- CSL pro volby do Evropského parlamentu, http://volbydoep.cz/getmedia/b2402746-09d9-4f4f-956f-aaff11b92712/Europrogram_KDU_2014.pdf.aspx

¹⁷ TOP 09 (2014). Evropa jsme my, ne oni. http://www.top09.cz/files/soubory/volebni-program-do-evropskeho-parlamentu-2014_1043.pdf

¹⁸ KSČM (2014) Volební program KSČM pro volby do Evropského parlamentu 2014, <http://www.kscm.cz/volby-akce/evropsky-parlament2/program>

vyjádřil v prospěch zásahu NATO v případě další ruské invaze na Ukrajinu, premiér Bohuslav Sobotka zastává názor, že NATO by mělo být využíváno jen na obranu členských zemí.¹⁹

Pro českou veřejnost jde možná o nejdůležitější zahraničněpolitickou událost poslední dekády. Podle průzkumů, které realizoval CVVM²⁰ v únoru a březnu 2014, s eskalací napětí vzrostl zájem Čechů o dění na Ukrajině, což souvisí nejen s její geografickou blízkostí, ale i s přítomností početné ukrajinské komunity v ČR. Pokud jde o další vývoj, Češi si nepřejí vměšování Ruska (58 procent proti), ale ani USA (70 procent proti) do ukrajinského dění, a jsou rozděleni ohledně role, kterou by měla hrát

Aktivní zapojení ČR do řešení krize podporuje jen 14 % respondentů a 76 % je proti. Česká veřejnost tak fakticky výrazně preferuje pasivitu české diplomacie a dává najevo svou pokračující lhostejnost vůči vývoji v regionu.

Evropská unie (47 procent pro zapojení, 40 procent proti). Aktivní zapojení ČR podpořilo v březnovém průzkumu jen 14 procent respondentů a 76 procent bylo proti. Do výsledku průzkumu se tak promítá absence české celospolečenské debaty o zahraničněpolitickém směřování země.

Regionální spolupráce: V4 a IVF

Spolupráce zemí Visegrádu je důležitou platformou, na které ČR může realizovat svoje dlouhodobé priority směrem k Ukrajině, i když je zřejmé, že země V4 nemají totožné zájmy a ČR ve vztahu k současné krizi inklinuje spíše k polské optice. Slovenská vláda reagovala na anexi Krymu a ruskou rétoriku rozpačitě, Maďarsko dalo svoje zájmy jasně najevo nedávným rozhodnutím přijmout ruské investice do dostavby jaderné elektrárny Paks – předpokládá se, že premiér Viktor Orbán si takto buduje cestu k dalším investicím a půjčkám z Ruska. I přes odlišné zájmy má však V4 potenciál k razantnější společné akci.

Od ledna 2014 přijala V4 dvě stanoviska na úrovni premiérů a tři stanoviska na úrovni ministrů zahraničních věcí. Jejich společným jmenovatelem byla výzva k ukončení násilí, respektování občanských svobod a dialogu. V lednu 2014 se premiéři zavázali investovat více prostředků do podpory ukrajinské občanské společnosti a studentů a na EU úrovni prosazovat liberalizaci vízového režimu a navýšení prostředků v rámci programu Erasmus+. ²¹ V březnu, po invazi a anexi Krymu, vyjádřili premiéři solidaritu s ukrajinskou vládou a vyzvali k solidaritě rovněž EU a

¹⁹ Týden (10.4.2014). Sobotka proti Zemanovi. Odmítá zásah NATO na Ukrajině, http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/sobotka-proti-zemanovi-odmita-zasah-nato-na-ukrajine_303786.html#.U0aQUF7E87A

²⁰ CVVM (únor 2014). Postoj české veřejnosti k dění na Ukrajině – únor 2014, http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7185f3/pm140224.pdf, CVVM (březen 2014) Postoj české veřejnosti k dění na Ukrajině – březen 2014, <http://img.ct24.cz/multimedia/documents/56/5555/555451.pdf>

²¹ Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on Ukraine, January 29, 2014, <http://www.visegradgroup.eu/calendar/joint-statement-of-the>

NATO.²² Slovenská vláda však zaujala rezervovaný postoj k možnosti zpětného chodu plynu – premiér Robert Fico se vyjádřil, že prioritou pro Slovensko jsou dodávky plynu na Slovensko,²³ a i když je Slovensko připraveno pomoci, „každá pomoc má svoje hranice a je ekonomicky limitována“.²⁴ Fico zároveň zpochybnil „solidnost“ Ukrajiny při plnění závazků a vyjádřil přesvědčení, že země si spolupráci s EU spojuje zejména s „penězi“.²⁵ Podle nejnovějších informací je však Slovensko připraveno se s Ukrajinou na zpětném chodu domluvit.²⁶

Finanční prostředky však jsou zatím nejzásadnějším příspěvkem V4 k ukrajinské transformaci. Další diskuze na fóru V4 by se proto měla zaměřit na to, jak jich co neefektivněji využít. Skutečným problémem totiž není jejich nedostatek, ale jejich fragmentace. Z Mezinárodního visegradského fondu byly doposud hrazeny stovky projektů na podporu občanské společnosti na Ukrajině a na podporu spolupráce mezi V4 a Ukrajinou, jen malá část z nich se však věnovala důkladné analýze dopadů DCFTA na ukrajinskou ekonomiku. Právě intenzivnější úsilí v této oblasti by přitom mohlo získat podporu i slovenské a maďarské vlády, jejichž premiéři ve své domácí rétorice konstantně zdůrazňují sociální a ekonomické otázky.

Finanční prostředky jsou zatím nejzásadnějším příspěvkem V4 k ukrajinské transformaci. Další diskuze na fóru V4 by se měla zaměřit na to, jak jich co neefektivněji využít. Skutečným problémem totiž není jejich nedostatek, ale jejich fragmentace.

Významným pokrokem je nedávné přijetí nového mechanismu – prostřednictvím platformy Think Visegrad se v zemích V4 mohou školit pracovníci ukrajinské státní správy. V4 tedy rozšiřuje své aktivity na další aktéry. Počet 24 (první skupina úředníků, která přijede na školení v roce 2014) však v žádném případě nemůžeme považovat za dostačující investici. Zároveň je důležité dbát na to, aby přizvaní pracovníci státní správy pocházeli nejen z dnešní „proevropské“ politické reprezentace, ale aby představovali široké politické a regionální spektrum. Při plánování a lokace prostředků na konkrétní aktivity je také potřeba vycházet i z reálných potřeb Ukrajiny a pro srovnání si připomenout obnosy, které byly investovány do implementace evropského acquis v představném období v ČR a dalších zemích střední Evropy. Skutečnost, že potřeby Ukrajiny výrazně přesahují rozpočtové možnosti zemí V4, je dostatečně silným důvodem pro to, aby efektivní politika vycházela ze spojování zdrojů, nikoliv jejich fragmentace.

²² Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on Ukraine, March 4, 2014, <http://www.visegradgroup.eu/statement-of-the-prime>

²³ Aegis Advisory, 28 March 2014, On EU Sanctions, Bratislava Shows the Way, <http://www.strategicriskindex.com/pdf/On%20EU%20sanctions%20Bratislava%20shows%20the%20way%2028%20March%202014.pdf>

²⁴ TASR (24. Marca 2014). R Fico: Sme pripravení Ukrajinu pomôcť, ale nie za ňu všetko zaplatiť. <http://www.teraz.sk/slovensko/fico-ukrajina-pomoc-nato/78738-clanok.html>

²⁵ <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/311085-fico-sa-obava-ci-je-ukrajina-solidny-partner/>

²⁶ SME (9.4.2014). USA tlačia na Fica pre plyn Ukrajine, telefonoval mu Biden, <http://www.sme.sk/c/7165772/usa-tlacia-na-fica-pre-plyn-k-ukrajine-telefonoval-mu-biden.html>

Širší zahraničně-politický kontext: role EU na Ukrajině a DCFTA

Kromě podpory podepsání asociační smlouvy a DCFTA se ČR na evropské úrovni zasazuje o liberalizaci vízového režimu s Ukrajinou, zpětný chod plynu a (zatím mírné) sankce vůči Rusku. Pokud jde o dlouhodobou vizi integrace Ukrajiny, ČR většinou nemluví o perspektivě plného členství, ale zároveň ji nikdy otevřeně nevyklučuje. V nejbližším období bude pro EU a členské země hlavní politickou výzvou podpořit inkluzivní proces přijímání nové ústavy a vytvoření vlády národního konsenzu. Dosavadní centralizovaný systém (v němž se například provinční gubernátoři zodpovídají prezidentovi, ne obyvatelům svého regionu) je jednou z překážek demokratizace ukrajinské společnosti a většího přístupu k realizaci občanských (včetně ekonomických) práv. Posilování regionální autonomie tak v důsledku nemusí být vítězstvím zastánců fragmentace Ukrajiny, ale obhájcům vyšší politické participace a reprezentace. Prostor pro větší angažmá ČR se nabízí v nově zformované Podporné skupině pro Ukrajinu pod záštitou Evropské komise, která by měla koordinovat spolupráci s Ukrajinou v nejbližším období.²⁷

Vzhledem k rychlosti vývoje událostí v čase psaní této studie je těžké předvídat, jaké budou důsledky současné krize pro vztahy Ukrajiny a Evropské unie. V situaci, kdy reálně hrozí riziko ozbrojeného konfliktu, je však nutno zdůraznit, že právě tomuto scénáři by se česká a evropská diplomacie měly snažit vyhnout. Dosavadní jednání ani mírné ekonomické sankce nepřinesly žádný zásadní výsledek a výzvy Rusku, aby se přestalo vměšovat do ukrajinské politiky, tak postrádají na kredibilitě. Pokud má ČR a EU skutečně zájem na postupné integraci Ukrajiny do evropského trhu, výzvy Rusku je nutno podložit účinnějšími sankcemi. Zároveň sankce nesmí být jedinou politikou, kterou bude mít EU k dispozici - mají smysl pouze v případě, že Unie má vizi, jak postupovat na Ukrajině po překonání současného napětí. Jak už bylo zmíněno, implementace a asociační dohody a DCFTA – dosavadní deklarovaný zájem Unie – si vyžádají nemálo prostředků a v krátkodobém horizontu můžou mít značné sociální dopady. Legitimita a efektivita angažování se EU v dalším vývoji na Ukrajině závisí na míře, do jaké je připravena tyto náklady snášet. Evropská unie by tedy neměla podléhat rétorice MMF a spřízněných organizací, ale pečlivě analyzovat socioekonomické dopady svých kroků, a to včetně současných reformních kroků i kroků spjatých s přípravou DCFTA.

Je vysoce nepravděpodobné, že se v Evropské unii v nejbližší době ustaví konsenzus ohledně povýšení partnerství s Ukrajinou na perspektivu členství. Pokud se však členské státy shodnou na tom, že mají zájem a prostředky pokračovat v asociačním procesu, měly by co nejdříve vytvořit podmínky pro liberalizaci vízového režimu.

²⁷ European Commission (9.4.2014]. European Union's Support to Ukraine – Update, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-279_en.htm

Je vysoce nepravděpodobné, že se v Evropské unii v nejbližší době ustaví konsenzus ohledně povýšení partnerství s Ukrajinou na perspektivu členství. Pokud se však členské státy shodnou na tom, že mají zájem a prostředky pokračovat v asociačním procesu, měly by co nejdříve vytvořit podmínky pro liberalizaci vízového režimu. Samotná liberalizace vízového režimu by byla gestem budování důvěry – projevem, že EU s Ukrajinou počítá – a tedy vyjádřením dlouhodobé vize. Bez podobných kroků se evropská politika lehce stává terčem ruské propagandy (i.e. interpretace, že EU nejde o rozvoj Ukrajiny, ale o trhy pro evropské firmy).

IV. Ekonomické dopady krize na ČR a střední Evropu

Úvodní poznámky k ekonomickým aspektům krize

Pro přesnou analýzu dopadů situace na Krymu, respektive konfliktu mezi Ruskem, Ukrajinou a západním světem by bylo nezbytné znát přesnou míru a délku sankcí, které budou na Rusko uvaleny. Předkládaný text tak vychází pouze z dosud známých skutečností, a to sankcí vůči několika členům Putinova nejbližšího okolí. Nejsou ani známa další ekonomická opatření, která sice nespádají do kategorie sankcí, přesto byla a budou přijata v souvislosti s nastalou situací. V této souvislosti se mluví například o možnosti manipulace s cenami ropy ze strany Spojených států či vývozu jejich ropy a o něco později i zemního plynu do Evropy. Taková opatření jsou ale dlouhodobá a jejich charakter není dosud znám.

Problémem pro středoevropské země včetně České republiky bude především zhoršení ekonomických ukazatelů v Rusku i na Ukrajině. U obou zemí se jedná o různé důvody. Ukrajinu čeká i nadále období nestability ve východních regionech, v souvislosti s podmínkami půjčky ze strany Mezinárodního měnového fondu období radikálních reforem a zcela bezpochyby také propadu HDP, zejména v prvním období. Alespoň podle odhadů Světové banky by pokles ukrajinské ekonomiky měl za rok 2014 dosáhnout 3 % HDP. V roce 2015 pak tatáž instituce předpovídá růst o 3 %, a to hlavně díky provedeným reformám.²⁸ Hrozící bankrot, jak je zmiňován, již ve skutečnosti nastal v důsledku naprosté nekompetentnosti vedení prezidenta Janukovyče a jeho okolí. Zároveň bude otázkou, jak se bude vyvíjet situace se separatismem na východní Ukrajině, podněcovaným z Ruska. Lze očekávat, že s postupujícími reformami bude narůstat atraktivita ruských slibů sociálních jistot, levné energie a jistoty zaměstnání. V Rusku naproti tomu dochází stále více k projevům vyčerpání surovinového růstu ekonomiky. Podle odhadu Světové banky by v roce 2014 mohl ruský hrubý domácí produkt poklesnout, a to o nikoliv nevýznamných 1,8%. Hlavním důvodem by měl být hlavně odliv kapitálu ze země, a to i v důsledku událostí na Ukrajině.²⁹

Ukrajina bude muset provést řadu zásadní reforem a ukrajinská ekonomika tak již v roce 2014 poklesne minimálně o 3 %. Lze očekávat, že s postupujícími reformami bude narůstat atraktivita ruských slibů sociálních jistot, levné energie a jistoty zaměstnání.

Ruský trh představuje zhruba 25 % ukrajinského vývozu. Rusko se nijak netají tím, že pokud dojde k podpisu Asociační dohody s EU, respektive k postupnému ustavení zóny volného obchodu,

²⁸ Od května má dojít ke zvýšení cen energií o 50 %. Reforms critical for Ukraine to Improve Living Standards, World Bank webpage, 4. dubna 2014, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/04/04/reforms-critical-for-ukraine-to-improve-living-standards>

²⁹ Ukraine wins IMF lifeline as Russia faces growth slump, Reuters, 27. března 2014 <http://www.reuters.com/article/2014/03/27/us-ukraine-crisis-idUSBREA2Q0MR20140327>

přijme odvetná opatření.³⁰ Z ruské strany zaznívají hlasy ve prospěch omezení dovozů z ukrajinské strany, především ocelářských výrobků či potravin. U ocelářských výrobků není možné očekávat, že by Ukrajina byla schopna výpadek ruského trhu nahradit exportem do zemí Evropské unie, a to z důvodu již tak vyostřené konkurence. Výsledkem je, že obchodní válka mezi Ruskem a Ukrajinou se České republiky nedotkne bezprostředně, ale bude mít vliv na ekonomiky obou zemí a dále podkope možnosti českého vývozu.

Ukrajinská krize mj. také znamená, že vzroste tlak na urychlení jednání mezi EU a USA o zóně volného obchodu (TTIP). V současnosti neexistuje studie, která by předpovídala dopad této zóny na českou ekonomiku. Jednání na evropské úrovni vycházejí rovněž z limitovaného souboru dat (samotný text smlouvy je neveřejný).³¹ Politické strany o tomto tématu donedávna mlčely, diskuze se začala otevírat až začátkem roku 2014.³² Z hlediska zájmů ČR a jejích občanů je důležité, aby se vyjednávání TTIP a diskuze o TTIP nespojovala s diskuzí o vztazích Západ-Rusko, ale aby se vedla v odborné rovině a aby v ní zaznívala fakta. Pokud by se obě debaty spojovaly, vznikne prostor k zlehčování možných negativních dopadů transatlantické smlouvy na ekologii a ochranu spotřebitele v EU.

Výsledkem je, že obchodní válka mezi Ruskem a Ukrajinou se České republiky nedotkne bezprostředně, ale bude mít vliv na ekonomiky obou zemí a dále podkope možnosti českého vývozu.

Následující analýza vychází z předpokladu, že Rusko nepodnikne žádnou vojenskou akci vůči dalšímu ukrajinskému území, ale že situace bude i nadále napjatá. Vzhledem k vývoji ve východní Ukrajině se ale může stát, že daný scénář bude nutné revidovat s ohledem na aktuální dění.

Vliv na vývoz a investice

Za rok 2013 vyvezla Česká republika na Ukrajinu zboží v hodnotě 32 miliard korun, z toho za 21 miliard v oblasti strojů a dopravních prostředků. Ukrajina tak představovala zhruba jedno procento českého vývozu. Na straně dovozů bylo z celkových 23 miliard celkem 13 miliard v kategorii nerostné suroviny. Jmenovitě se jednalo o železnou rudu. U Ruska se jednalo o celkový vývoz v hodnotě 116 miliard korun, z toho strojů a dopravních prostředků za 82 miliard. Rusko představuje 3,7 % českého exportu. V dovozech je naprosto dominantní položka suroviny, která

³⁰ Ukraine faces hard road to economic recovery with Moscow pushing back, Reuters, 28. března 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/03/28/ukraine-crisis-economy-idUSL5N0MP1VL20140328> Margarita Papčenkova, VB podgotovil šokovj scenarij s padeniem VVP Rossii, Vedomosti, 26. března 2014, http://www.vedomosti.ru/finance/news/24497511/vb-vdvoe-ponzil-bazovyj-prognoz-rosta-ekonomiki-rossii?utm_source=vedomosti&utm_medium=widget&utm_campaign=vedomosti&utm_content=link

³¹ Svickova, K. 2014. Transatlantické obchodní partnerství jako přímý útok na demokracii, Deník Referendum, <http://denikreferendum.cz/clanek/17158-transatlanticke-obchodni-partnerstvi-jako-primy-utok-na-demokracii>

³² ČSSD (7.4.2014). Keller pro Právo: Smlouva EÚ a USA může ohrozit farmářské trhy, <http://www.cssd.cz/aktualne/aktuality/keller-pro-pravo-smlouva-eu-a-usa-muze-ohrozit-farmarske-trhy/>, Poci, P. (9.4.2014). Transatlantické partnerství – ďábel skrytý v detailech? <http://denikreferendum.cz/clanek/17782-transatlanticke-partnerstvi-dabel-skrity-v-detailech>

z celkového dovozu v hodnotě 155 miliard korun činí celých 129 miliard. Rusko představuje 5,5 % českého importu.³³

Podle údajů Českého statistického úřadu propadl vývoz na Ukrajinu v únoru 2014 o 28,8 % v národním vyjádření, v případě Ruska se jedná o snížení o 0,4 %.³⁴ Jedná se prozatím o nejnovější data, do kterých ale není v případě Ruska velmi pravděpodobně zohledněna krymská krize, respektive nejistota kolem jeho obsazení. Naproti tomu lze vývoj v obchodu s Ukrajinou jednoznačně spojit s nepokoji na Ukrajině, majdanskými protesty, situací kolem Krymu i následnými problémy na východní Ukrajině. Lze tak očekávat, že se problémy budou projevovat i nadále a březnový propad bude ještě výraznější. V případě Ruska se jedná o cyklický výkyv na trzích se surovinami, ale i strukturální problém v podobě neschopnosti se ze závislosti na příjmech z ropy vůbec dostat.

Přitom nelze zapomínat také na investice českých podnikatelských subjektů do Ruska, stejně jako investice na Ukrajině. Podle společnosti Bisnode vlastní ukrajinští vlastníci v České republice 10 801 firem, počet firem vyvážejících na Ukrajinu se pohybuje v řádu tisíců. Mezi firmami, které založily v této zemi svoje dceřiné společnosti, jsou například ČEZ, Hamé, ALTA Invest, Phoenix-Zeppelin, RD Rýmařov, ČKD Elektrotechnika. Nestabilní situace zvláště na Ukrajině se projevuje i na jejich současné situaci, byť je zatím příliš brzy říci, jak se situace vyvine, a tedy i jaké budou dopady na situaci těchto firem.³⁵

Ekonomické problémy v obou zemích, ať již jako přímé důsledky krize mezi nimi či způsobené jejich vnitřní situací, mohou mít nepříznivý vliv na český vývoz. Propad rublu, který od počátku roku poklesl již o 7,8 %, ³⁶ by měl nepříznivé následky pro vývoz, protože by došlo k podstatnému zdražení českého zboží. Hlavními vývozci z České republiky do Ruska jsou výrobci automobilů Hyundai a Škoda auto (oba podíl cca 16,5 % na celkových vývozech z ČR). Automobily jsou obzvláště citlivé na konjunkturální výkyvy na cílovém trhu, a proto znamená daný vývoj pro oba vývozce značnou míru ohrožení. Škoda je však toto nebezpečí schopna alespoň částečně kompenzovat svým závodem v Kaluze a Nižním Novgorodu. Továrna v ukrajinském Solomonovu představuje spíše podnik na sestavování dílů dodaných z mateřské továrny z České republiky, proto se omezení jejího provozu projeví i na vývozu na Ukrajinu.

Podobné problémy nastávají i pro některé další české vývozce, a to například pro potravinářskou společnost Hamé. Pro tu je Rusko, které tvoří zhruba 25 % příjmů ze zahraničí, druhým nejvýznamnějším zahraničním trhem hned po Slovensku. Ukrajina představuje asi dvacetinu příjmů. Společnost zaznamenala v roce 2014 propad v lednu, následný růst v únoru, a co se týče

³³ Komentář Asociace exportérů k vývoji situace na Ukrajině, 5. března 2014, <http://www.asociaceexporteru.cz/ref/eraty/detail/581-komentar-asociace-exporteru-k-vyvoji-situace-na-ukrajine#&panel1-2>

³⁴ ČSÚ: Český export na Ukrajinu se v únoru propadl o 29 pct, finance. cz, <http://www.finance.cz/zpravy/finance/415732-csu-cesky-export-na-ukrajinu-se-v-unoru-propadl-o-29-pct/>

³⁵ Ukrajinské nepokoje vs. česká ekonomika, Bisnode, 5. března 2014, http://www.bisnode.cz/press_release/ukrajinske-nepokoje-versus-ceska-ekonomika/

³⁶ BofA Sees Russia Stock Rout Deepening on Ukraine Crisis, Bloomberg, 7. dubna 2014, <http://www.bloomberg.com/news/2014-04-07/bofa-sees-russia-stock-rout-deepening-on-ukraine-crisis.html>

března, není situace doposud známá. Na firmu negativně působí hlavně propad ukrajinské měny, a to až o 30% od počátku roku 2014.³⁷ Propad hřivny je ovšem způsoben současným neklidem. Pokud dojde k uklidnění situace, dá se očekávat, že hřivna získá alespoň část svých ztrát zpět.

Vliv na energetiku

Energetika je klíčovou oblastí ve vztazích mezi EU, Ruskem a Ukrajinou. Ukrajina v současné době zabezpečuje zhruba 50 % tranzitu ruského zemního plynu do Evropy. Rusko, respektive prezident Putin, varovalo evropské partnery, že může dojít dokonce k přerušení dodávek přes Ukrajinu v případě, že Ukrajina nesplatí svůj dluh. Došlo navíc v souladu se smlouvou z roku 2009 k převedení plateb na zálohové.³⁸ Zde se ale, podle všeho, jedná o snahu zatáhnout evropské státy do tlaku vůči Ukrajině. Přerušení dodávek, by nastoupilo jako nejzazší možnost. Takový postup by nebyl v zájmu ani jedné ze stran, vzhledem k emocím jej ale není možné jednoznačně vyloučit. Rusko je závislé na příjmech ze zemního plynu a hlavně ropy, které tvoří více než 30 % jeho HDP a představují 70 % jejich exportních příjmů, i pro Ukrajinu je ruský zemní plyn zásadní (jeho podíl na ukrajinském energetickém mixu cca. 40 %). I přes některé projekty, které v současné době na Ukrajině startují (například jednání o LNG stanici u Oděsy), nelze očekávat, že by se ruského plynu Ukrajina byla politicky i ekonomicky schopna vzdát zcela.³⁹

Problémem, a to i pro Českou republiku, se může stát vývoj v oblasti ukrajinského dluhu za plyn vůči Rusku. Rusko, které odmítá uznat novou ukrajinskou vládu a zpochybňuje i květnové volby, nebude vůči Ukrajině zastávat podobně přátelskou pozici jako doposud. Současný ukrajinský dluh dosahuje 2,2 miliardy dolarů.⁴⁰ Zvýšení cen na úroveň zhruba 485 dolarů za 1000 kubických metrů pro druhý kvartál roku 2014 dosahuje vyšších úrovní, než za kolik se v současné době prodává zemní plyn na evropských spotových trzích. Případná ukrajinská žaloba u stockholmské arbitráže není s ohledem na výsledky vyjednávání evropských energetických společností s Gazpromem bez nadějí na úspěch, ale její projednávání by trvalo poměrně dlouhou dobu.

Podobně problematická budou i jednání mezi Ruskem a Ukrajinou o povinných odběrech zemního plynu z ukrajinské strany. Smlouva z roku 2009 předpokládá, že Ukrajina odebere 52 miliard kubíků zemního plynu ročně s tím, že o případné změně tohoto objemu o maximálně dvacet procent se obě strany mohou dohodnout nejpozději šest měsíců před začátkem příslušného roku. Na každý rok je potom podepisován protokol, který určuje přesné objemy a ceny. Pro Ukrajinu tak

³⁷ Šéf Hamé: Byznys je byznys. Vůči Rusku si nemůžeme dovolit zbytečná gesta, ihned, 13. března 2014, <http://byznys.ihned.cz/c1-61836560-sef-hame-byznys-je-byznys-vuci-rusku-si-nemuzeme-dovolit-zbytecna-gesta>

³⁸ Putin napravil pismo jevropějskim liděram o kritičeskoj situacii s dolgom Ukrainy za gaz, 10. dubna 2014, <http://www.vedomosti.ru/politics/news/25175431/putin-napravil-poslanie-evropejskim-lideram-o-tranzite-gaza>

³⁹ What the Ukraine Crisis means for gas Markets, Oxford Institute for Energy Studies, březen 2014, <http://www.oxfordenergy.org/2014/03/what-the-ukrainian-crisis-means-for-gas-markets/>

⁴⁰ Jedná se o odhad společnosti Gazprom. Vzhledem k tomu, že nebyl nijak výrazně rozporován ani ukrajinskou stranou a že odpovídá i scénářům z minulosti, lze jej považovat za důvěryhodný. Gazprom ocenil долг Naftogaza v bolee čem 2,2 miliarda, Vědomosti, 3. dubna 2014, <http://www.vedomosti.ru/companies/news/24866681/gazprom-ocenil-dolg-naftogaza-bolee-chem-2-2-mlrd>

neexistuje příliš mnoho možností, jak se z ruských dodávek vyvázat, kromě nepodepsání příslušného protokolu. Taková možnost s sebou nese riziko přerušení dodávek, podobně jako tomu bylo v roce 2006.⁴¹ Následný odběr z transportního systému by mohl vést ke stejným následkům jako ve zmíněném roce.

Z krátkodobého hlediska tak lze očekávat zvýšení napětí i v energetických vztazích. Rusko považuje Krym za svoje území a z toho důvodu dohody z dubna 2010 o prodloužení pobytu Černomořského loďstva na poloostrově. Následně byly zrušeny i dohody z prosince 2013, které poskytovaly slevu na zemní plyn ze strany společnosti Gazprom. Oficiálním důvodem pro zrušení nebyla situace kolem Krymu, ale porušení podmínek nesplacením dluhu za zemní plyn ze strany Ukrajiny, respektive zpožděním plateb. Na druhou stranu ale k problémům dochází dlouhodobě, k sankcím ze strany Ruska ale došlo až nyní, což ukazuje na „krymskou“, respektive obecněji „antimajdanovskou“ motivaci.⁴² Rusko prohlásilo dohody za neplatné a požaduje navrácení zhruba 11 miliard dolarů, Ukrajina takovou pozici považuje za nepřijatelnou a Krym i nadále považuje za svoje vlastní území. Vyloučit nelze ani opakování scénáře z roku 2009, kdy Naftogaz Ukrajiny dlužil Gazpromu přibližně dvě miliardy dolarů, ten následně snížil dodávky (přesněji, tlak v potrubí) o část odpovídající ukrajinským dodávkám, Ukrajina přesto deklarovala, že má na plyn nárok a odebírala jej. Gazprom tedy další den opět snížil tlak v potrubí o ukrajinskou část, Ukrajina opět odebírala. Celý proces se několikrát opakoval, dokud nedošlo k úplnému přerušení dodávek.

Pro Českou republiku by ani úplné přerušení dodávek jdoucích přes Ukrajinu nemělo mít zásadní následky. Patrně by se odehrávalo spíše v letních měsících (což ovšem pro změnu omezuje čerpání zemního plynu do zásobníků), kdy je spotřeba nižší.⁴³ Zároveň díky propojení evropských energetických sítí, jakkoli zatím nedokončenému, je možné vykrývat výpadek dodávek skrze Ukrajinu jiným směrem. Česká republika má navíc v současné době zásoby zemního plynu cca na 47 dní, u ropy se zásoby odhadují na 94 dní. Zodpovědnost za případné přerušení dodávek přitom padá na Rusko, respektive Gazprom, který prodává plyn na hranicích České republiky. Vyskytly se přitom i pokusy přenést zodpovědnost, a tedy i jednání s Ukrajinou na evropské státy.⁴⁴

Pro Českou republiku nebude mít ani úplné přerušení dodávek jdoucích přes Ukrajinu zásadní následky. ČR má v současné době zásoby zemního plynu na 47 dní, u ropy se zásoby odhadují na 94 dní.

Ze střednědobého pohledu by současná krize měla zvýšit tlak na další diverzifikaci zdrojů energie a na výstavbu dalších propojovacích kapacit či na úspory v rámci celé EU. Otázkou je, odkud budou

⁴¹ Gazova goda Tymošenko-Putina. Povnyj tekst, 22. ledna 2009, <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/01/22/3686613/>

⁴² Miller: Kijev narušil uslovija kontrakta, ně rassčitavšis v srok za gaz, 5. dubna 2014, <http://www.vedomosti.ru/politics/news/24973541/miller-kiev-narushil-uslovie-kontrakta-ne-rasschitavshis-v>

⁴³ Ukrajině pokazali gazovuju cenu bez flota, Kommersant, 4. dubna 2014, <http://www.kommersant.ru/doc/2444650>

⁴⁴ Putin: Gazprom otvečajet za postavki gaza v Jevropu, a Ukrajina – za tranzit, 17. dubna 2014, <http://www.vedomosti.ru/politics/news/25485051/putin-gazprom-otvechaet-za-postavki-gaza-v-evropu-za-tranzit>

tyto zdroje pocházet. Není také ani zdaleka jisté, že taková politika bude znamenat levnější zemní plyn. Evropa konkuruje v této oblasti například Asii, která platí výrazně vyšší ceny plynu, než jaké platí EU. Polsko například v současné době buduje terminál LNG ve Swinoujscie na severu země s kapacitou 5 miliard kubíků navýšitelných až na 7,5 miliardy, který by měl odebírat zemní plyn z Kataru, Litva dovezla první tanker na LNG v hodnotě 300 milionů dolarů. Problémem je, že katarský plyn by podle některých výpočtů mohl stát až 600 dolarů za 1000 kubických metrů, tedy výrazně více než ruský plyn.⁴⁵

Ukrajinská ekonomika přitom bude muset jít cestou významných úspor energie. Pokud tedy nedojde ke zvratu v podobě například volby kandidáta z východní Ukrajiny ve volbách v květnu 2014, lze očekávat, že se uvolní kapacity pro evropské země. Nelze ani ignorovat vývoj na trzích s ropou. Ceny této komodity, na něž jsou ceny ruského zemního plynu stále vázané, spíše stagnují, někteří analytici dokonce očekávají propad v souvislosti s vývojem s těžbou břidlicové ropy ve Spojených státech.⁴⁶ Tím by také mohlo dojít k situaci, že ruský plyn bude výrazně výhodnější než ten z evropských trhů.

Diverzifikace dodavatelských zemí takřka jistě znamená výrazné zdražení plynu. Ten se na světových trzích prodává výrazně dráž, než je cena ruského plynu pro Evropu.

Implikace pro energetickou situaci v ČR a střední Evropě

Středoevropské státy jsou na ruském plynu závislé, a to u Maďarska ze 70 %, Polska z 80 %, Česká republika a Slovensko ze 100 %.⁴⁷ Taková závislost nemůže být vyřešena v krátkodobé perspektivě, musí jít naopak o dlouhodobá opatření. Cílem by nemělo být plně se zříci ruského plynu, ale vytvořit takový systém, který umožní dodávky nahradit v případě dlouhodobého výpadku. Jak již bylo uvedeno, neočekává se, že by se měl odehrát pokus o odstřížení Ukrajiny od plynu z politických důvodů. Zároveň ani nelze očekávat, že by Rusko okamžitě přerušilo přepravu zemního plynu přes Bělorusko či prostřednictvím plynovodu Nord Stream. To samé ale nelze říct o případném přerušení dodávek ze strany Ruska z důvodu ukrajinského dluhu. Vzhledem k půjčce ze strany MMF by taková situace neměla nastat, ale nelze ji ani plně vyloučit.

Cílem diverzifikace by nemělo být plně se zříci ruského plynu, ale vytvořit takový systém, který umožní dodávky nahradit v případě dlouhodobého výpadku.

⁴⁵ Christian Oliver and Jan Cienski, Energy security: The price of diversity, Financial Times, 25 února 2014, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/67308bb8-97f2-11e3-8c0e-00144feab7de.html#axzz2yGZJERX7>

⁴⁶ Asjlyln Loder, Dream of U.S. Oil Independence Slams Against Shale Costs, 27. února 2014, <http://www.bloomberg.com/news/2014-02-27/dream-of-u-s-oil-independence-slams-against-shale-costs.html>

⁴⁷ U České republiky se uvádí údaj cca 75 %, tedy nižší o „norský plyn“. Faktem zůstává, že se jedná o ruský plyn dodávaný pomocí „swapu“ jako norský. Čísla se ale mohou lišit, faktem nicméně zůstává nadměrná závislost na jednom dodavateli.

Česká republika má od roku 2010 napojení na plynovod OPAL, a tedy i Nord Stream. Dále pak je důležité i propojení plynárenské soustavy s Polskem, které bylo dokončeno v roce 2011. Samy o sobě tyto kroky sice nenabízejí nový zdroj energie, nicméně v případě výpadku přísunu zemního plynu plynoucího přes Ukrajinu jsou schopné velkou část nedodaného plynu nahradit. Podobně slibná jsou i další napojení, tentokrát na Rakousko. Spolu s možností reverzního toku zemního plynu tak bude Česká republika schopna daleko lépe čelit případným výpadkům. Celkově ovšem naděje na to, že se podaří ruský plyn plně nahradit, zůstávají malé. Z hlediska ideálního mixu by bylo určitě vhodnější oslabit jejich vliv, popřípadě projevít schopnost je vykrýt, ale naprosto se jich zříci nelze.

Je třeba připomenout, že českou závislost na Rusku nelze měřit pouze na základě závislosti na zemním plynu. Rusko je také dominantním dodavatelem paliva do jaderných elektráren. Tento aspekt nepředstavoval do současné krize výraznější faktor v rozhodování o případné dostavbě jaderné elektrárny Temelín. Lze očekávat, že při rozhodování bude hrát daleko větší roli bezpečnostní aspekt, který česko-ruské konsorcium MIR 1200 přeci jen znevýhodňuje. V současné době byl tendr na dostavbu jaderné elektrárny Temelín zrušen ze strany společnosti ČEZ. Nový tendr nicméně není vyloučen, může například zahrnovat dostavbu jednoho bloku v JE Dukovany a jednoho v JE Temelín. V takovém případě by se česko-ruské konsorcium pravděpodobně znovu přihlásilo.⁴⁸

Diverzifikace dodavatelských zemí takřka jistě znamená zdražení plynu. Ten se na světových trzích prodává výrazně dráž, než je cena ruského plynu pro Evropu.

Implikace pro finanční sféru

Jak již bylo zmíněno, krize mezi Ruskem a Ukrajinou může mít nepříznivý vliv na evropský bankovní sektor. Zvláště ruské podnikatelské subjekty včetně energetických jsou velmi silně zadluženy v zahraničí. V případě poklesu ruského rublu, ve kterém realizují velkou část svých zisků, by mohla být ohrožena jejich schopnost splácet závazky. Českých bank by se tyto problémy dotknout neměly, nicméně v ohrožení mohou být hlavně jejich mateřské společnosti. V této souvislosti se nejvíce mluví o německých a francouzských bankách.⁴⁹ Celková situace ale ukazuje na vysokou míru

Problémy bankovního sektoru v Rusku a na Ukrajině by se českých bank přímo dotknout neměly, nicméně v ohrožení mohou být hlavně jejich mateřské společnosti.

⁴⁸ ČEZ zrušil obří tendr na dostavbu jaderné elektrárny Temelín, E15, 16. března 2014, 10. dubna 2014, <http://zpravy.e15.cz/byznys/prumysl-a-energetika/cez-zrusil-obri-tendr-na-dostavbu-jaderne-elektarany-temelin-1076759>.

⁴⁹ Simon Kennedy, Russia-Ukraine Crisis Threatens Europe Economy: Cutting Research, Bloomberg, 21. března 2014, <http://www.bloomberg.com/news/2014-03-21/russia-ukraine-crisis-threatens-europe-economy-cutting-research.html>

provázanosti mezi evropskou a ruskou ekonomikou, což snižuje ochotu Západu proti Rusku výrazněji vystoupit.

Rusko i Ukrajinu prozatím v důsledku krize postihlo snížení úvěrového ratingu, v ruském případě ještě v důsledku sankcí, které byly vůči zemi přijaty, ještě hrozí i do budoucna. V případě Ukrajiny tak ratingová agentura Moody's snížila svoje hodnocení na stupeň Caa3 s negativním výhledem, což je jen dva stupně od úpadku. Podle této agentury může ukrajinská ekonomika v roce 2014 poklesnout dokonce až o 10 %, dluh přitom vzrůst až na 60 % HDP oproti 40 % v roce 2013.⁵⁰

U Ruska není ani tak problémem otázka státního dluhu, ale spíše dluhy korporátní, popřípadě regionální. Vzhledem k tomu, že v březnu 2014 vykázala ruská inflace meziroční růst o 6,9 %, vysoko nad cílem Centrální banky Ruska ve výši 5 %, dochází ke zdražování těchto korporátních dluhů. Celková částka takto ohrožených dluhů není malá, jedná se až o 650 miliard dolarů.⁵¹ U ruských regionů je situace podobně obtížná. Například u Mordvinska je zadluženost na úrovni 190 % jeho ročních příjmů. Celková zadluženost ruských regionů je 31 % jejich ročního příjmu. Ačkoli žádný z regionů nepředstavuje významnějšího partnera pro Českou republiku, problém regionálních dluhů může způsobit stahování prostředků i z regionů přebytkových. Příkladem je Kalužská oblast, kde působí Škoda Auto – jde o jeden z regionů, které doposud dotace čerpat nemusí.

V současné době přistupují ruské banky k omezením v poskytování úvěrů denominovaných v dolarech. Podobně také Gazprom uvažuje o tom, že nabídne svým partnerům, aby platili své účty nikoli v dolarech či eurech, ale v rublech. V tomto případě lze mluvit spíše o politické snaze o nátlak na USA a americkému dolaru.⁵² Nedá se nicméně očekávat, že by se podobná iniciativa setkala s nějakým výrazným pochopením ze strany evropských partnerů Ruska.

Česká exportní banka v důsledku událostí na Krymu dočasně přerušila financování úvěrových operací na Ukrajině. Jedná se jak o nové projekty, tak i o navyšování prostředků na již běžící projekty. Podobně se i další banky chovají zdrženlivě k úvěrování operací na Ukrajině v důsledku stále napjaté situace. To má nepříznivý vliv i na možnosti některých českých firem, pro něž je exportní financování životně důležité. Problémy má například stavební společnost PSJ.⁵³

Důsledky pro mezinárodní trh s potravinami

V důsledku událostí na Krymu stouply také ceny potravin, a to na celosvětové úrovni, přičemž v případě Ukrajiny se bude jednat především o pšenici. Ukrajinská krize ovšem jenom dále posiluje

⁵⁰ Gabrielle Coppola, Ukraine Debt Rating Cut by Moody's Amid Russia Dispute, 5. dubna 2014, <http://www.bloomberg.com/news/2014-04-04/ukraine-s-credit-rating-cut-to-cao3-by-moody-s-on-russia-dispute.html>

⁵¹ Kremlin Corp debt weighs in West's standoff with Russia, Reuters, 11. března 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/03/11/ukraine-crisis-russia-debt-idUSL6N0M72U720140311>

⁵² Andrej Kostin: Rossii pora perejti na rasčety v rubljach so vsemi torgovymi partnerami, Vedomosti, 2. dubna 2014, <http://www.vedomosti.ru/politics/news/24804671/andrej-kostin-rossii-pora-perejti-na-rasčety-v-rublyah-so>

⁵³ Byznys má hrůzu z uvalení sankcí na Rusko, E15, 10. března 2014, <http://zpravy.e15.cz/byznys/prumysl-a-energetika/byznys-ma-hruz-z-uvaleni-sankci-na-rusko-1067872>

současný trend světového růstu ceny potravinářských komodit, a krize tak prozatím hraje sekundární roli. Hlavními faktory jsou spíše nepříznivé počasí, zatímco ukrajinské události mají vliv pouze v podobě obav z ohrožení dodávek obilnin ze země.⁵⁴

Rusko ústy svého premiéra Medveděva upozornilo ukrajinské představitele, že v případě podpisu Asociační dohody bude nuceno výrazněji chránit také svůj vnitřní trh s potravinami. Oba dva státy jsou přitom členy Světové obchodní organizace, což by mělo do určité míry bránit ochraně trhu za pomoci fytosanitárních norem. Zkušenosti s Ruskem ale ukazují, že takové záležitosti umí obcházet velmi efektivně. Vůči Rusku se přitom již chystá jedna žaloba ze strany EU, a to proti zákazu dovozu vepřového masa do Ruska z Evropské unie. Rusko od 3. dubna zakázalo dovoz všem firmám, u nichž subdodavatelé pocházejí z Litvy a z Polska, což bylo v Evropě vyhodnoceno jako důsledek krize kolem Krymu. Rusko se ještě chystá na širší zákaz dodávek masných výrobků z Litvy a Polska. Podle Rosselchoznadzoru je důvodem přítomnost Afrického prasečího moru v obou zemích, což potvrzují i české veterinární úřady.⁵⁵

Z odvětví, která mohou být současnými problémy mezi Ruskem a Ukrajinou postiženy, se mluví o mlékárenských výrobcích. Ze strany Ukrajiny jsou vystaveny restrikcím hlavně čtyři společnosti vyrábějící cukrářské výrobky (společnost Krasnyj Okt'abr), dvě společnosti produkující výrobky z ryb a jedna společnost vyrábějící sýry. V reakci na tento krok následně 7. dubna zakázal Rospotrebnadzor dovoz výrobků sedmi společností, kromě jiných také výrobců sýra. Takový vývoj byl jen dalším ze sledu obchodních sporů mezi oběma zeměmi. Neměly by mít výraznější dopad na situaci českých firem.

Zdražení potravin samo o sobě představuje fakt, který na českou ekonomiku udeří nepříjemně, nejedná se však o výsledek současných problémů, jako spíše o souběh několika jevů dohromady. Je otázkou, nakolik nastoupí sankce vůči evropským firmám. Lze říci, že vývozy českých firem nejsou zpravidla předmětem obchodních sporů, ve kterých Rusko často používá fytosanitární normy. Na druhou stranu v případě sankcí by se ani podobný scénář nedal vyloučit.

Důsledky pro turistický ruch

Do České republiky přijelo v roce 2013 přibližně 760.000 ruských turistů, kteří v zemi zůstávali průměrně pět dní. Co se průměrných útrat týče, jednalo se přibližně o čtyři tisíce korun na jeden den. Představovali tak po Němcích druhou největší skupinu, přičemž tvořili zhruba 10,6 % celkového počtu příjezdějících turistů.⁵⁶ Největším rizikem pro příjezdy ruských turistů může být další zpřísnění vízového režimu, dále pak propad kurzu rublu vůči euru a potažmo také české

⁵⁴ World food prices jump again in March, 3 dubna 2014, Reuters, <http://www.reuters.com/article/2014/04/03/food-fao-idUSL5N0MV1XP20140403>

⁵⁵ Jevrosojuz posle vychodnyh obžaluet v VTO zapret na import svininy v Rossiju, Vedomosti, 4. dubna 2014, <http://www.vedomosti.ru/companies/news/24911951/es-posle-vyhodnyh-obzhaluet-v-to>, Africký mor prasat, Státní veterinární správa – oficiální stránky, <http://eagri.cz/public/web/svs/portal/zdravi-zvirat/africky-mor-prasat/>

⁵⁶ Factbox: How EU's eastern members depend economically on Russia, Reuters, 24. března 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/03/24/us-ukraine-crisis-east-sanctions-factbox-idUSBREA2N0Q020140324>

koruně. Druhý faktor přitom nemusí plně souviset se situací na Krymu, ale spíše s celkovou situací v ruské ekonomice, která stále častěji vykazuje příznaky stagflace. Naproti tomu příliv turistů z Ukrajiny doposud není příliš výrazný, podobně jako cesty českých turistů na Ukrajinu. Ti navíc směřují nikoli do oblasti východní Ukrajiny, ale spíše do Karpat.

Dopady pro turismus proto budou hlavně místní. Ruská klientela se soustředí hlavně do oblastí, jako jsou Karlovy Vary či Mariánské lázně, které by zhoršením situace výrazně utrpěly. Naproti tomu v případě Prahy by mělo být možné vykrýt propad příjezdů z Ruska jinou klientelou, byť jen částečně. V případě zprůsnění vízového režimu s Ruskem lze očekávat, že se příliv klientů výrazně sníží. Dosavadní kroky nicméně nenasvědčují tomu, že by měl takový scénář nastat.

Očekávaný pokles přílivu turistů z Ruska nebude přímým důsledkem současné krize, ale spíše zhoršující se ekonomické situace v Rusku. Zásadní význam by ovšem mělo zprůsnění vízového režimu.

V. BEZPEČNOSTNÍ DŮSLEDKY UKRAJINSKÉ KRIZE

Nejhůře předvídatelné jsou bezpečnostní důsledky ukrajinské krize. Je tomu tak proto, že se na jedné straně situace na východní Ukrajině mění prakticky každým dnem, a jednak proto, že není zřejmé, jaké jsou dlouhodobé cíle Ruské federace v oblasti. Míra ohrožení bezpečnosti ČR a jejích spojenců (např. ve Visegrádské čtyřce, ale také v Pobaltí) závisí na odpovědi na otázku, zda jsou současné ruské kroky součástí širší strategie, anebo zda se jedná o spíše intuitivní obranu údajných ruských zájmů v regionu. Rozlišujeme přitom tři základní scénáře:

(1) scénář finlandizace Ukrajiny (omezená míra eskalace)

(2) scénář velkého Ruska (střední míra eskalace)

(3) scénář masivní expanze (vysoká míra eskalace)

V prvním případě je Putinova expanzivní politika na Ukrajině spíše sekundárním důsledkem ruské domácí politiky a stojí za ní především snaha odvést pozornost od narůstajících domácích hospodářských problémů a současně zabránit přičlenění Ukrajiny k vnitřnímu trhu EU. Putinova strategie se tak vyčerpává anexí Krymu a federalizací, neutralizací a celkovou finlandizací Ukrajiny. Tomu by odpovídala současná snaha Putinova režimu prosadit co nejvýraznější federalizaci Ukrajiny. Jejím cílem potom není pouze zajistit autonomii jihovýchodních regionů, ale prosadit, aby tyto regiony měly také právo veta v klíčových zahraničněpolitických krocích Ukrajiny jako celku, a to včetně přibližování se členství v EU nebo dokonce v Severoatlantické alianci.

V druhém případě je ruská expanze důsledkem proměňujícího se ideologického rámce ruské politiky, která s novou silou zdůrazňuje vlastní charakter coby svébytného kulturního, ba dokonce civilizačního celku, a odmítá přiřazení k Evropě. Důsledkem této proměny je pokus o vytržení všeho ruskojazyčného obyvatelstva ze západního civilizačního orbitu. Prakticky tak jde o připojení ruskojazyčného obyvatelstva v celém regionu k Rusku, přičemž aktuálně se jedná o půlměsíc od separatistických oblastí v Gruzii přes jižní a východní Ukrajinu až po Podněstří.

Tento scénář vyzdvihuje význam Krymu a staví jej do pozice vojenského předmostí, z něž může Rusko přímo i nepřímo ovládat jižní a východní Ukrajinu a Moldavsko. Případná anexe Podněstří je přímo vázána na podmanění některých regionů Ukrajiny (Oděská oblast), jež jsou pro infrastrukturní spojení s Podněstřím zcela nezbytné. Pravděpodobnost tohoto scénáře posiluje (1) pokračující destabilizace na jihovýchodní Ukrajině, (2) závislost ruského obranného programu na vojensko-průmyslových podnicích v této části Ukrajiny a (3) všeobecná zranitelnost Krymu

Míra ohrožení bezpečnosti ČR a jejích spojenců závisí na odpovědi na otázku, zda jsou současné ruské kroky součástí širší strategie, anebo zda se jedná o spíše intuitivní obranu údajných ruských zájmů v regionu.

(absentující infrastruktura, závislost na dodávkách plynu (25 %), vody (70 %) i elektrické energie (90 %) z ukrajinské pevniny.

Scénář masivní expanze představuje zásadní reorientaci ruské politiky vůči celému regionu zacílenou na anexi Běloruska a případně též Moldavska a Pobaltí. Tento scénář je v současnosti pouze hypotetický a jeho uskutečnění by bylo závislé na úspěšnosti předchozích dvou scénářů. Přesto jsou ovšem zejména země Pobaltí mimořádně zranitelné, a to jak kvůli své geografické poloze, tak i kvůli ruskojazyčným menšinám se statusem „neobčanů“ v těchto zemích. Proto se jeví jako klíčové poskytnout ohroženým zemím maximální podporu (počínaje diplomatickou podporou přes přehodnocení plánu Eagle Guardian až po rozmístění kontingentů NATO v pobaltských státech, pokud o to budou tyto země usilovat).

Vzhledem k zásadním dopadům, které by mohly mít dva naposledy zmíněné scénáře, se budeme v další části textu věnovat především jejich potenčním důsledkům. Zaměřujeme se tak především na analýzu vývoje, který byl jen před pár měsíci nemožný – na ruskou okupaci východní a jižní Ukrajiny, následně případně též Moldavska a na vzrůstající tlak na Pobaltské státy.

Tyto ponuré scénáře mají své opodstatnění, neboť vzrůstá počet důkazů o tom, že anexe Krymu a hromadění ruských vojenských jednotek poblíž ukrajinských hranic jsou jen prvním krokem, jak realizovat plán Moskvy na “vytvoření ruského světa” a v dlouhodobém výhledu znovuoobnovení ruského impéria, které by bylo následováno obnovením ruské sféry vlivu v řadě balkánských států a také v podstatné části střední a východní Evropy.

Ačkoliv Moskva nemá v současné době žádné vojenské zdroje k rozsáhlým útokům proti Evropě v NATO, jako tomu bylo během studené války, její politika může vést ke vzniku ohnisek ozbrojeného odporu vůči Severoatlantické alianci v regionech Černého a Baltského moře. Členské státy NATO nemají jinou možnost, než se odklonit od strategie “zapojení Ruska” a obnovit vůči němu politiku odstrašování. To vede ke vzrůstajícímu významu obranných misí NATO a posílení americké a alianční bojové schopnosti v prostoru mezi Černým a Baltským mořem.

Militarizace Krymu

Jedním z nejpodstatnějších důsledků začlenění Krymu do Ruské federace je militarizace poloostrova. Rusko může z Krymského poloostrova provádět v ukrajinských jižních provinciích řadu podvratných akcí, infiltrovat tuto část Ukrajiny, podporovat psychologickou válku či využívat další prostředky pro politickou a ekonomickou destabilizaci. V širším geopolitickém kontextu

Pravděpodobnost další eskalace posiluje (1) pokračující destabilizace na jihovýchodní Ukrajině, (2) závislost ruského obranného programu na vojensko-průmyslových podnicích v jihovýchodní části Ukrajiny a (3) strategická zranitelnost Krymu.

povede anexe poloostrova k jeho transformaci v ruské předmostí v severozápadní oblasti Černého moře a jihovýchodní Evropy.

Okamžitě po zmocnění se Krymu zde Rusko začalo budovat svojí vojenskou sílu. Podrobněji:

- 26. března 2014 bylo oznámeno, že kromě letadel 22 Su-24M/MR (zaměřených na tzv. „dual-role attack“ a na průzkum), by do roku 2016 měl být na leteckou základnu Gvardějskoje nedaleko Simferopolu umístěn i jeden pluk letadel Tu-22M3 (tj. Backfire) vybavených řízenými střelami s jadernými hlavicemi (ACLM), vylepšenými multifunkčními letadly Su-27, TU-142, protiponorkovými válečnými letadly IL-38 a helikoptéry Ka-27 a Ka-29.
- 31. března 2014 Rusko jednostranně zrušilo dohodu o rusko-ukrajinské černomořské flotile (BSF), aby tak eliminovalo právní překážky pro plánované rozšíření a modernizaci svých námořních sil v regionu, včetně v Sevastopolu umístěných šesti ponorek Lada, šesti nových fregat a pravděpodobně také nosičů vrtulníků Mistral, který se právě staví ve Francii, a dále pak několika dalších velkých vojenských lodí v Sevastopolském přístavu.
- 1. dubna 2014 bylo oznámeno, že generální štáb vytváří program na vybudování ruských vojenských základen na Krymu, což se bude následně projednávat na zasedání kolegia ruského Ministerstva obrany 4. dubna 2014.
- Ruská media oznámila, že rakety Iskander mohou být nasazeny na Krymu.
- Ačkoliv neexistují žádné podrobnosti o rozmístění ruských pozemních sil na Krymu, lze očekávat, že alespoň jedna brigáda Speciálních sil společně s výsadkovou nebo vzdušnou brigádou a možná s jednou mechanizovanou mohou být na Krym přemístěny ze svých současných základen v Jižním vojenském okruhu.

Tak jak bude dokončováno přezbrojení a modernizace černomořské flotily a vojenských leteckých základen na Krymu (odhadem do roku 2016-2017), porostou výrazně ruské schopnosti snížit vliv Západu v tomto regionu a ovládnout oblast Černého moře, přímořské oblasti a také východní část Středozemního moře. Nejpravděpodobnějšími objekty ruského tlaku a nasazení vojenské síly jsou ukrajinské provincie Oděsa, Nikolajev a Cherson, stejně jako dva členské státy NATO – Rumunsko a Bulharsko.

Posilování černomořské flotily neovlivní přímo bezpečnostní zájmy České republiky, ale vzrůstající možnost ozbrojené konfrontace mezi Ruskem a NATO v Černém moři přirozeně implikuje možnost zapojení států Visegrádské čtyřky (V4), včetně České republiky. Nejvíce znepokojujícím prvkem shromažďování ruských vojenských sil na Krymu je v současné době nasazení skupiny bombardérů Tu-22M3 (10-12 letadel).⁵⁷ Toto nasazení přirozeně může mít především odstrašující charakter, nicméně protože tyto letouny mohou být vybaveny několika

⁵⁷ Rusko dnes disponuje asi 150 bombardéry různého typu Tu-22M, z čehož je jich bojeschopných 40. Dva regimenty z operačních Tu-22M3 jsou umístěny na leteckých základnách Šajkovo a Soltzy v oblasti Kalugy a Novgorodu. Další dva jsou rozmístěny na leteckých základnách Belaja a Vozdvženka v oblasti Irkutsku a Přímořského kraje. Každá Tu-22M3 s akčním rádiem 2400 kilometrů je vybavena dvěma až třemi jadernými hlavicemi ALCM X-22 a podle ruských médií je chtějí vybavit novými ALCM X-32 s větší přesností a dostřelem.

jadernými hlavicemi s akčním rádiem 2400 km, Rusko tak indikuje dokonce i možnost vedení ozbrojeného konfliktu s NATO, či dokonce – v nejkatastrofičtějších případech – vedení omezené jaderné války v Evropě.

Výhledy a důsledky okupace jihovýchodní Ukrajiny

Pozorovatelé spekulují o příštích krocích Moskvy na Ukrajině; v době psaní této studie nebylo jasné, zda nahromadění ruských vojáků u ukrajinských hranic znamená připravenost na invazi, nebo jestli se Moskva pouze snaží vyvíjet tlak na ukrajinské elity a společnost pomocí vojenské síly. Převládá ovšem přesvědčení, že ruská invaze a okupace východních a jižních oblastí Ukrajiny je možná. Poslední vlny nepokojů a demonstrací v Doněcku, Luhansku, Charkově a Oděse, poháněné ruskými agenty-provokatéry, naznačují, že Moskva neustoupila ze svých plánů na destabilizaci těchto oblastí Ukrajiny s cílem jich později využít jako vhodnou záminku k vojenské intervenci či k federalizaci země.

Rusko má mnoho důvodů k převzetí kontroly nad těmito územími:

- Ačkoliv se Krym stane během dvou tří let předmostím, díky kterému Rusko zvýší svůj vojenský potenciál v oblasti Černého moře a přilehlých regionech, v blízké budoucnosti se důsledky připojení poloostrova k Rusku jeví jako strategické nevýhody (mezinárodní izolace, sankce Západu, atd.). Ve skutečnosti Rusko získalo ekonomicky zaostalé území, do kterého bude muset investovat množství finančních prostředků, aby tak zlepšilo jeho ekonomickou i sociální situaci. Jinými slovy, anexe Krymu má smysl pouze v případě, že je součástí mnohem většího a ambicióznějšího projektu.
- Krymský poloostrov nemá s Ruskem pozemní spojení a je závislý na Ukrajině, co se týká železniční a automobilové dopravy; na Ukrajině také závisí z 25 % na dodávkách plynu, ze 70 % vody a z 90 % elektrické energie. Trajektové spojení přes Kerčskou úžinu, nyní jediný na Ukrajině nezávislý způsob dopravy včetně té vojenské mezi Ruskem a Krymem, je velmi zranitelné a může být snadno přerušeno. K zajištění spolehlivé pozemní komunikace s Krymem musí Rusko buď vystavět velmi nákladné silnice a železnice přes Kerčskou úžinu, rozšířit a modernizovat dopravní síť v Krasnodarském regionu sousedícím s poloostrovem, nebo obsadit a kontrolovat oblasti Doněcku, Záporoží a Chersonu na Ukrajině.
- Pozemní dopravní cesty mezi Ruskem a Moldavskem, včetně ruského vojenského kontingentu umístěného v separatistické oblasti Moldavska, Podněstří, vedou přes Ukrajinu.
- Realizace ruského obranného programu závisí na několika vojensko-průmyslových podnicích nacházejících se ve východní Ukrajině. Zejména “Južmaš” v Dněpropetrovsku má technologie, které jsou životně důležité pro vývoj a výrobu těžkých raket. “Motor Sič” v Záporožské oblasti dodává ruským armádním silám 90 % všech motorů pro helikoptéry.

Černomořská loděnice v Nikolajevské oblasti, jedna z největších loděnic v Evropě, je jediným zařízením v bývalém Sovětském svazu, které je schopno stavět letadlové a jiné bitevní lodě.

- V neposlední řadě otevírá připojení Oděské oblasti dveře pro anexi Podněstří a další expanzi do Moldavska, což by mělo za následek přítomnost ruských ozbrojených sil v klíčové oblasti jihovýchodní Evropy. Tím by Rusko získalo schopnost silou ovlivňovat vývoj tohoto regionu.

Otázkou zůstává, do jaké míry je Rusko dostatečně vojensky vyzbrojené, aby mohlo podniknout invazi do Ukrajiny, porazit její ozbrojené síly, dostat se k moldavským hranicím a pak efektivně převzít kontrolu nad okupovaným územím. Velká ruská invaze do Ukrajiny může být provedena některými jednotkami ze Západního, Středního či Jižního vojenského újezdu. Dohromady tyto jednotky disponují 21 mechanizovanými, 3 tankovými, 8 dělostřeleckými a raketometnými sbory, 7 výsadkovými a vzdušnými bojovými brigádami a divizemi atd. Počet mužů pozemních a výsadkových jednotek (kromě jednotek logistiky, údržby, podpory a komunikace) se pohybuje mezi 150-160 tisíci. Jejich výzbroj, včetně těch v záloze, čítá na 1700 tanků, 3500 dělostřeleckých jednotek, zhruba 5900 obrněných vozidel atd. (viz Příloha A).

Pouze malá část těchto jednotek, kolem 25-30 procent z celkové síly, může být použita při útoku na Ukrajině, což je dáno vlivem malého obsazení ruských pozemních sil (zhruba 60-65%), nedostatkem letecké dopravy, která je nutná pro přepravu a umístění výsadkových jednotek v klíčových městech východní a jižní Ukrajiny a také nechutí oslabit plně bojové jednotky v jiných regionech, které mají zásadní význam pro ruské plány, především v Západním

Ukrajinská armáda je špatně organizovaná a podfinancovaná. Hlavní část ukrajinské armády je navíc rozmístěna na západním území, zatímco oblasti Luhansku, Doněcku, Záporoží a Chersonu jsou téměř úplně demilitarizované.

vojenském okruhu.⁵⁸ Tento fakt koresponduje s informacemi NATO o ruských jednotkách manévrujících podél ukrajinských hranic v počtu 40 tisíc mužů, což je přibližně 9-10 ruských plně ozbrojených mechanizovaných brigád. Jak řekl generál Breedlove, vrchní velitel spojeneckých sil v Evropě, „Jsou to velmi početné, schopné a připravené jednotky..., které mohou dosáhnout svého cíle během tří až pěti dnů, pokud dostanou povel k akci.“⁵⁹

Teoreticky by ukrajinské vojenské jednotky měly být schopné odolat a odrazit ruskou invazi. Čítají 120 tisíc vojáků, 700 tanků, 2500 obrněných vozidel, 160 bojových letadel atd. (viz Příloha A). Avšak ve skutečnosti je ukrajinská armáda špatně organizována v důsledku chaotických reforem a

⁵⁸ Podle oficiálních zpráv je využito pouze 82 % ruských ozbrojených sil, a ačkoliv ruská síla představuje jeden milion mužů, tak aktuální počet uniformovaných vojáků čítá něco málo přes 800 tisíc mužů. Jelikož se ruské velení snaží udržet strategické a vzdušné síly a výsadkové jednotky v plně bojové pohotovosti, využitelnost pozemních sil je podprůměrná.

⁵⁹ <http://uk.reuters.com/article/2014/04/02/uk-ukraine-crisis-breedlove-idUKBREA310J820140402>

podfinancování v posledních letech, není v pohotovosti, množství vybavení je ve skladech, využitelnost je pouze 50% a je štáb i velitelský sbor infiltrován ruskými agenty. Hlavní část ukrajinské armády je rozmístěna na západním území, zatímco oblasti Luhansku, Doněcku, Záporoží a Chersonu jsou téměř úplně demilitarizované (viz Příloha B). Jak oznámily po svržení Janukovyčova režimu ukrajinské elity, pouze šest tisíc mužů je plně připraveno k boji. To znamená, že nyní a ani během roku či dvou let nebude Ukrajina schopna vzdorovat jakémukoli útoku ze strany Ruska. Pokud se ale rozhodne odolávat ruské agresi, tak by se boje mohly odehrát poblíž Kyjeva, Charkova, Dněpropetrovska a Nikolajeva, jelikož několik tankových a mechanizovaných brigád je rozmístěno právě u těchto měst (viz Příloha B). Nejtěžší boje by mohly vypuknout v průběhu možného dobývání Kyjeva vzhledem k tomu, že kyjevští obyvatelé jsou silně patriotičtí a těžká vojenská technika by měla značně ztížené podmínky v městské zástavě. Přesto by tyto boje Ukrajina s největší pravděpodobností prohrála.

Existují dva důvody, proč by Kreml mohl opustit plány na invazi na Ukrajinu. Zaprvé Moskva nemůže ignorovat nevyhnutelně silnou reakci Západu. Druhým problémem je efektivní kontrola území s 15-20 miliony obyvatel, jehož velká část bude nepřátelská vůči okupantům; zamezení pouličním partyzánským bojům; udržení práva a pořádku a zajištění životních podmínek na těchto územích by vyžadovalo vysoké množství kompetentních úředníků, stejně jako několik desítek tisíc příslušníků ozbrojených a policejních sil. Nasazení armády, paravojenských jednotek a policie v takového rozsahu na okupovaném území by zásadně oslabilo ruské vojenské schopnosti v jiných oblastech, které jsou důležité pro další strategické plány Kremlu.

Avšak během dvou tří let, pokud by se Rusku podařilo na okupovaných územích stabilizovat situaci a vytvořit víceméně funkční administrativní a policejní správu, může Moskva usilovat o obsazení oblasti Oděsy, rozmístění početnějších jednotek v Podněstří a v nejhrošším případě též usilovat o okupaci Moldavska. Lze očekávat, že v takovém případě Rusko pošle do této oblasti alespoň polovinu svých mužů, kteří se nyní nacházejí v Jižním vojenském okruhu.³ Tak vznikne nová oblast přímého kontaktu ruských ozbrojených sil s těmi v Rumunsku, členského státu NATO, a vojenská rovnováha i celková strategická situace v klíčovém regionu jihovýchodní Evropy, která sousedí se státy V4 a severního Balkánu, se tak výrazně změní.

Ruská invaze do jižní a východní Ukrajiny by s sebou navíc přinesla další bezpečnostní hrozby a rizika. Na územích, která jsou potenciálně ohrožena ozbrojenými střety, se nachází dvě jaderné elektrárny (Záporožská a Nikolajevská oblast), v Dněpropetrovské oblasti je také mnoho jaderného odpadu a dalších nebezpečných zařízení. Jejich zničení v důsledku ozbrojeného konfliktu by mohlo vést ke ekologické katastrofě velkého rozsahu srovnatelného s výbuchem jaderné elektrárny v Černobylu. Anexe jižní a východní Ukrajiny navíc povede k výraznému zhoršování už tak

³ V Jižním vojenském újezdu se nachází početná skupina ruských jednotek zahrnující 9 mechanizovaných dělostřeleckých brigád, raketometných brigád, brigád vzdušné obrany atd. (viz Příloha A). Ruská armáda tradičně argumentuje, že tyto síly mají za úkol bojovat proti povstaleckým a extremistickým skupinám v severním Kavkazu. Avšak tento úkol je již zajišťován velkou skupinou mezinárodních jednotek rozmístěných v tomto regionu (včetně šesti oddělených operačních brigád, několika nezávislých motorizovaných praporů a jednotek Speciálních sil.) Z tohoto důvodu se zdá, že tyto ozbrojené síly z Jižního vojenského území jsou spíše určeny na vedení tradiční války se sousedními státy, především s Ukrajinou a Gruzii. Po okupaci a připojení východní a jižní Ukrajiny mohou být tyto jednotky přemístěny z Jižního vojenského újezdu do oblasti Oděsy, Podněstří a Moldavska.

napjatých sociálních a ekonomických podmínek ve střední a západní Ukrajině, což by mělo za následek masivní migraci obyvatel směrem na západ, především do Polska, Maďarska, České republiky a Slovenska. V těchto zemích by vlivem migrace také došlo ke zhoršení sociální a bezpečnostní situace.

Vyhledky ruské invaze do pobaltských států

Anexe Krymu potvrdila, že Moskva je schopná nasadit své vojenské síly, aby dosáhla politických a strategických cílů mimo své hranice. To vede k upínání pozornosti směrem k Pobaltí. Od doby, kdy se pobaltské státy připojily k NATO, byly jakékoliv scénáře konfrontace mezi Ruskem a NATO v Pobaltí považovány za tak nebezpečné, že se zdály být naprosto nereálnými. Nyní, po anexi Krymu, se možnost ruské invaze do Estonska, Lotyšska a Litvy zvýšila. V těchto státech je také značná ruskojazyčná populace, která je podstatnou částí ruského veřejného mínění a ruskou vládou vnímána jako diskriminovaná. Poté, co tři pobaltské státy získaly nezávislost, zde byla založena síť proruských organizací, které jsou financovány a řízeny Moskvou. Současné ruské vedení je přesvědčeno, že únik pobaltských států ze sféry ruského vlivu byl strategickou chybou a jejich připojení k NATO je považováno za hrozbu ruské bezpečnosti.

Jedním z hlavních strategických cílů Ruska v této oblasti je proto diskreditovat a oslabit pozici NATO. Díky tomu by vojenská krize v Pobaltí vrhla NATO do dilematu, zda Aliance přimhouří oko nad ruskou vojenskou hrozbou proti Lotyšsku, Litvě a Estonsku, čímž by nedostála svému závazku vyplývajícího z článku 5 Washingtonské smlouvy, či zda na ruskou agresi odpoví vojensky. Pokud by NATO ponechalo pobaltské státy svému osudu, v což Moskva pevně doufá, znamenal by takový krok naprostou diskreditaci vojenské a politické moci, která povede k výrazné změně rozložení sil ve prospěch Ruska v Evropě.

Možnost ruského vojenského útoku proti pobaltským státům odpovídá scénářům ruských vojenských cvičení, která jsou vždy dobrými indikátory toho, jakou válku a v jakých oblastech se daná země připravuje vést - jinak by cvičení byla zbytečná. Od roku 1999 podniká Rusko jednou za několik let v Pobaltí rozsáhlá vojenská cvičení. Jejich scénáře obsahují masivní útočné, protiútočné či obojživelné operace a použití taktických jaderných zbraní v souladu s "jadernou deeskalační" strategií. Toto je moderní verze strategie omezené jaderné války z 60. let.

Nejpravděpodobnější scénář vojenské operace proti Pobaltským státům zahrnuje nejprve vytvoření záminky pro intervenci rozdmýcháním demonstrací a nepokojů mezi prokremelskými organizacemi a místními bezpečnostními složkami, zadruhé umístění dvou až tří výsadkových jednotek a námořní pěchoty s cílem obsadit klíčová vojenská a vládní zařízení v Lotyšsku, Litvě a Estonsku, a tak narušit jejich obranyschopnost.⁴ To by otevřelo cestu několika mechanizovaným brigádám, které budou takticky podpořeny letectvem. Hlavním úkolem vojska by bylo rozdrtit odpor

⁴ Ruská invaze do Pobaltských států by mohla začít připojením estonského kraje Ida-Vurimaa (bývalá oblast Kõhla-Järve) nacházejícího se na hranicích s Ruskem a čítajícího kolem 170 tisíc obyvatel, což z něho dělá druhý největší kraj Estonska. 73 % populace jsou etničtí Rusové, 20 % Estonci, 2,3 % Ukrajinci, 2,3 % Bělorusové atd.

pobaltských států ještě předtím, než NATO bude schopné realizovat svůj plán "Eagle Guardian" a rozmístit devět amerických, britských a německých divizí v Polsku, Lotyšsku, Litvě a Estonsku. Pokud se polské jednotky společně s těmito devíti divizemi dostanou do Pobaltí před ruským útokem, budou schopné tuto ruskou invazi zastavit. Pokud ale Rusko dokončí svoji invazi ještě před rozmístěním jednotek NATO v Pobaltí, pak by tato agrese měla z čistě vojenského hlediska velkou šanci na úspěch.

Ve skutečnosti Moskva doufá, že pokud by vojensky obsadila pobaltské státy před tím, než dorazí jednotky NATO, spojenecké země nebudou riskovat možnost rozsáhlého ozbrojeného konfliktu v Evropě za použití jaderných zbraní pro zajištění nezávislosti těchto tří relativně malých zemí. Za tímto účelem Moskva hrozí použitím taktických jaderných zbraní jako odpověď na použití raket dlouhého doletu amerického námořnictva a vzdušných sil. Kromě jaderného odstrašování se ruská armáda může pokusit zabránit reakci NATO hrozbou zničení jaderných elektráren a chemických podniků v oblasti poblíž Kaliningradu.

Ruská hrozba a nová role centrální a jižní Evropy

Ukrajinská krize a anexe Krymu potvrdila, že se Putinovo Rusko stalo pro Evropu hlavní bezpečností hrozbou. Moskva vyvolala krizi výhrůžkou občanské války, chaosu a humanitární krize v zemi s 45 miliony obyvatel, která leží na hranicích s Evropskou unií. Důsledky této krize mohou být pro Evropu mnohem horší než ty, které měla Balkánská krize v 90. letech. "Krymský scénář" by se mohl opakovat jinde na Ukrajině, v Moldavsku i v pobaltských státech, což by později vedlo k ozbrojenému konfliktu mezi Ruskem a NATO a k eskalaci jaderné hrozby. Aby Moskva dosáhla svých ideologických cílů, porušuje mezinárodní právo a závazky, které vyplývají z mezinárodních dohod. To ničí mezinárodní řád v Evropě, založený na právu, a nahrazuje ho řádem založeným na vojenské moc i ochotě ji použít. Hlavním nebezpečím je přitom ruský status země s jadernými zbraněmi. Rusko tak není jen další zemí, která představuje pro Evropu či Západ výzvu srovnatelnou s Assadovou Sýrií, Severní Koreou atd., ale je protivníkem, který je schopný Západ zásadně ohrozit. Ani Spojené státy, ani Evropa nemohou hrozbu takového rozsahu ignorovat.

Střední a jihovýchodní Evropa se stala novým středobodem mezinárodních strategických vztahů na Severní polokouli. Země tohoto regionu, pobaltské státy, státy Visegrádské čtyřky a Rumunsko se díky vzrůstající možnosti konfrontace mezi Ruskem a Západem stávají "přední linií." Jejich největším zájmem je zabránit pronikání ruských jednotek na území jižní a východní Ukrajiny a odstrašit Rusko od případné agrese Ruska v Pobaltí. Tyto státy ale nemají dostatečnou vojenskou sílu, aby samy čelily ruské expanzi. Jejich bezpečnost závisí na odhodlání NATO bránit své členy. Ruská hrozba naštěstí v současnosti nemá takový rozsah jako za studené války, a proto je pochopitelné, že některé členské státy NATO nesdílejí stejné názory ohledně bezpečnostní hrozby jako státy "přední linií." To komplikuje efektivní a jednotný vývoj zastrašovací strategie Aliance. Z tohoto důvodu by státy střední a východní Evropy a Rumunsko, kromě své role v NATO, měly

rozvíjet regionální spolupráci a posílit vojenskou spolupráci se Spojenými státy; nejohroženější z nich by měly urychleně zvažovat i případné rozmístění amerických kontingentů na svém území.

Nejlepší volbou pro státy střední a východní Evropy je zabránit ruské expanzi do jihovýchodní Ukrajiny, ačkoli neexistuje žádná záruka, že toho bude dosaženo. Pokud Rusko anektuje ukrajinské regiony, potom vývoj strategické situace ve střední a východní Evropě bude záviset na situaci ve zbylých nezávislých ukrajinských regionech. Státy střední a východní Evropy by pak měly zájem na rychlé stabilizaci sociální, ekonomické a politické situace v “malé Ukrajině”, na posílení jejích ozbrojených složek a eventuálně též na posílení jejích vazeb s NATO. Tato její strategická pozice bude důležitým faktorem k efektivnímu odražení Ruska.

VI. Doporučení

Probíhající krize na Ukrajině je pro ČR jasnou výzvou k přehodnocení priorit zahraniční politiky i k posílení bezpečnosti země a celého regionu. ČR by neměla jednoduše přejímat neadekvátní rétoriku studené války, ale současně by měla podnikat veškeré kroky, které zajistí stabilizaci situace. Mezi nejdůležitější doporučení patří tato:

- 1. Posílení dialogu na domácí úrovni.** Česká diplomacie před časem začala intenzivněji investovat do dialogu s politickou reprezentací a expertní sférou a aktuální události ukazují, že právě tento směr je potřeba posílit. Veřejná diskuze o událostech ukrajinského podzimu a jara se v ČR omezila na projevy solidarity s Ukrajinou a okrajové zpochybňování opodstatněnosti této solidarity. Absence dlouhodobé politické vize (a její komunikace) se tak promítla i absence veřejné podpory těmto krokům. Nová vláda má šanci tento stav změnit – aktivnější snahou o odbornou a politickou diskusi.
- 2. Větší důraz na budování domácí expertizy.** Pokud má česká diplomacie a politická reprezentace ambici vést směrem k Ukrajině aktivní, ne jenom reaktivní politiku, je důležité, aby tato vize vycházela i z domácí expertizy. České vědecké instituce a instituce aplikovaného výzkumu se aktuálnímu dění na Ukrajině věnují jen okrajově. Tato situace je i výsledkem omezených zdrojů, které ČR investuje do aplikovaného výzkumu v společenských vědách obecně a v mezinárodních vztazích zvláště. Cesta k změně směřuje přes intenzivnější spolupráci mezi rezorty diplomacie, školství a akademickými institucemi.
- 3. Zefektivnění bilaterálních nástrojů spolupráce s Ukrajinou.** Dosud zrealizované projekty na podporu občanské společnosti, vzdělávání a cestovního ruchu mají svou přidanou hodnotu, avšak k dosažení vytýčeného cíle (integrace Ukrajiny do evropského trhu) je nutno klást větší důraz na podporu spolupráce v ekonomické oblasti, zejména v oblasti dopadů asociační smlouvy a DCFTA na ukrajinskou ekonomiku a společnost. Rovněž je potřeba zvážit posílení spolupráce s východem a jihem Ukrajiny – tedy regiony, jež jsou o evropské integraci méně informovány a tento proces tolik nepodporují. Identifikace sektorových priorit, v nichž ČR disponuje expertizou a spolupracuje s ukrajinskými autoritami (nejen s občanskou společností), je nutným východiskem.
- 4. Posílení regionální (V4) spolupráce s Ukrajinou.** Vzhledem k omezeným rozpočtovým prostředkům je důležité, aby se co nejvíce aktivit realizovalo na regionální úrovni. I když mezi visegrádky existují názorové rozdíly, na potřebě jisté formy pomoci (stipendia pro ukrajinské studenty, studijní cesty pro představitele státní správy) se shodnou. Je důležité pracovat na posílení spolupráce v oblastech shody a postupně navyšovat objem prostředků vložených do strategických projektů. Rovněž je potřeba posilovat spolupráci se státní správou, která asociační smlouvu a DCFTA bude implementovat.
- 5. Angažmá prostřednictvím institucí EU.** Nejúčinnější platformou, na níž může česká diplomacie prosazovat svoje priority ve vztahu k Ukrajině, představují instituce Evropské unie a

nástroje Evropské politiky sousedství a Východního partnerství. Dočasné odstranění EU cel pro ukrajinské produkty je sice vítaným příspěvkem, z dlouhodobého hlediska je však nutné soustředit se na ekonomický rozvoj a restrukturalizaci v těch regionech Ukrajiny, které přijetí DCFTA z krátkodobého hlediska postihne nejvýznamněji. Na úrovni EU existuje velký prostor na to, aby se česká diplomacie a politická reprezentace zasadily o to, aby asociační dohoda a DCFTA nebyly pouze projektem jedné části ukrajinského politického spektra, ale aby k jejich přijetí došlo po celospolečenské diskuzi – v opačném případě nebude mít smlouva na Ukrajině dostatečnou legitimitu.

6. **Podpora rétoriky skutečnými ekonomickými sankcemi.** Jestli diplomatická jednání nepřinášejí výsledek a pokud česká a evropská diplomacie disponují jasnými důkazy, že nepokoje na východě Ukrajiny podněcuje Rusko, ČR by v rámci Evropské unie i v rámci svého dialogu s USA měla zastávat výrazné rozšíření sankcí, v opačném případě postrádá deklarované znepokojení nad ruským postupem kredibilitu.
7. **Investice maximum energie do nevojenských řešení.** I když část ukrajinské elity požádala Západ o vojenskou pomoc, takové řešení by mělo přicházet v úvahu pouze v krajním případě. Jelikož Západ doposud nevyužil všechna dostupná nevojenská opatření (ekonomické sankce), neměl by vojenský zásah v tuto chvíli přicházet v úvahu vůbec.
8. **Vyhýbání se rétorice studené války.** V kontextu probíhající krize je možné očekávat intenzivnější vazbu mezi EU a USA a větší dynamiku při rokováních o transatlantické dohodě o volném obchodu (TTIP). Jelikož se této dohodě zatím nevěnoval velký prostor ve veřejné ani odborné diskuzi v ČR, považujeme za důležité, aby vláda věnovala větší pozornost dopadovým analýzám této dohody na českou (a evropskou) ekonomiku. V atmosféře, kdy část politického spektra mluví o novém střetu s Ruskem a nové studené válce, je obzvlášť důležité, aby se diskuze opírala o fakta a aby výsledné politické rozhodnutí nevycházelo z reflexivní potřeby budovat obranné aliance, ale aby reflektovalo zájmy občanů, jichž se týká.
9. **Nesnažit se zcela eliminovat energetickou závislost na Rusku.** Účelem státní politiky v oblasti energetických dodávek z Ruska by neměla být snaha se jich zříct. Důležitější bude snížení míry jejich nevyhnutelnosti, a to hlavně za pomoci propojení s ostatními partnery. Rusko využívá velmi obratně toho, pokud se jeho obchodní partner nemá šanci obrátit jinam. Tomu lze právě těmito propojeními zabránit.
10. **Posílit postavení NATO ve členských státech Aliance střední a východní Evropy.** Ačkoliv nepovažujeme vojenskou intervenci NATO při řešení krize za vhodné řešení, z dlouhodobého hlediska je posílení bezpečnosti členských států NATO v oblasti nevyhnutelné. ČR by měla podpořit trvalé rozmístění kontingentů NATO v pobaltských státech, případně též Polsku a Rumunsku, pokud o to budou tyto země usilovat. V této souvislosti by měla česká diplomacie podpořit přehodnocení plánu “Eagle Guardian,” díky čemuž by se snížil čas potřebný na dopravu a rozmístění sil NATO v Polsku a v pobaltských státech; podobně by také

měla ČR podporovat změnu úmluvy z Montreaux s cílem dovolit zemím NATO rozmístit v Černém moři své letadlové lodě.

11. **Posílit autonomní politiku Běloruska.** Ačkoliv v žádném případě nelze na základě současné krize usilovat o strategii vytlačení Ruska z dalších zemí region, je zřejmé, že jejich obavy o vlastní bezpečnost je povedou k hledání alternativních bezpečnostních záruk. ČR by proto měla podpořit neutrální tendenci běloruské politiky s tím, že Putinův nezodpovědný přístup může vrhnout zemi do vojenského konfliktu, který bude mít pro zemi tragické následky.
12. **Upevnit regionální spolupráci pobaltských zemí, V4 a Rumunska v bezpečnostní oblasti.** Tyto země by měly vyvinout koordinovanou bezpečnostní strategii v unijním rámci, v rámci NATO i v užším subregionálním rámci. Paralelně by měly prosazovat další kroky, které posílí jejich bezpečnost, jako například prevenci prodeje vojenských technologií a technologií dvojího užití, vojenských systémů a zbraní do Ruska.

VII. Appendix A. RUSSIAN AND UKRAINIAN ARMED FORCES

RUSSIA, 2012-13

Land and Air-born forces combat units belonging to the West, South and Central military districts

	RUSSIAN MILITARY DISTRICTS			TOTAL
	WEST	SOUTH	CENTER	
Mechanized brigades	6	9	7	21
Tank divisions/brigades	2	-	1	3
Artillery brigades	2	1	2	5
MLRS (multiple launch rocket system) artillery brigades	1	1	1	3
Missile (Iskander and Tochka-U) brigades	3	1	2	6
Air-defense brigades	4	1	3	8
Air-born and air-assault divisions/brigades/regiments	5	1	1	7
Intelligence brigades	-	1	-	1
Special forces brigades/regiments	2	3	2	7

Source: Сухпутные войска. Анализ вооруженных сил России. - <http://warfare.ru/db/linkid/2239/catid/239/lang/rus/>

Armaments of the Land, Air and Air-born troops of the West, South and Central military districts

	RUSSIAN MILITARY DISTRICTS			TOTAL
	WEST	SOUTH	CENTER	
Tanks	738	412	551	1701
Artillery units	1505	992	1004	3501
Armored fighting vehicles	2685	2099	1103	5887
Air-defense missile systems	795	336	414	1545
Multiple launch rocket systems	315	252	280	847
Fighters	208	92	77	377
Front bombers	98	100	36	234
Attack aircrafts	12	84	10	190
Attack helicopters	174	174	89	437

Source: Обычные вооружения Вооруженных Сил РФ. Анализ вооруженных сил России.

- www.warfare.ru/db/vs/true/lang/rus/

Authorized personnel and armaments of mechanized, tank and artillery brigades of the Russian land forces

	RUSSIAN BRIGADES			
	Mechanized	Tank	Artillery	
			51-1 Type	52-1 Type
Authorized personnel	4393	2901	995	995
Tanks	41	94	-	-
Armored fighting vehicles	123-129	58	-	-
MLRS	18	18	8	-
Self-propelled artillery	36	18	18	36
Towed artillery	12 guns + 24 mortars	8 mortars	6	6
Anti-tank missile systems	12	-	18	18
Air-defense systems	24	60	-	-

Source: Артиллерийская бригада (нового облика) (штат № 8/071), бригада двух типов. - <http://specnaz.pbworks.com/w/page/17658137/атб>; Отдельная танковая бригада (штат мирного времени). - <http://specnaz.pbworks.com/w/page/17658153/отбр>; Организационная структура отдельной мотострелковой бригады омсбр (на БТР, МТ-ЛБВ-М) (штат № 5/060, утвержден НГШ ВС РФ в декабре 2008 года). - <http://specnaz.pbworks.com/w/page/17658152/омсбр>

UKRAINE

Authorized personnel and armaments of the Ukrainian Armed Forces, end of 2012

	BRANCHES OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES			
	Land forces	Air forces	Air-mobile forces	Navy
Authorized personnel	57 000	40600	6100	14 600
Tanks	686	-	-	41
Armored fighting vehicles	2 065	-	310	160
Artillery	716	-	-	47
Combat air-crafts	-	160	-	3
Attack helicopters	72	-	-	8

Source: Біла книга – 2012. Збройні Сили України. Міністерство оборони України, 2013. Стр. 66-67

Main combat units of the Ukrainian Armed Forces, 2014

	OPERATIONAL COMMANDS		TERRITORIAL DIRECTORATE	TOTAL
	WEST	SOUTH	NORTH	
Mechanized brigades	2	3	3	8
Tank brigades	-	-	1	2
Mountain brigades	1	-	-	1
Air-born brigades	1	-	1	2
Air-mobile brigades	-	1	1	2
Helicopter brigades/regiments	2	-	1	3
Air bases	2	2	1	5

Source: International Institute for Strategic Studies

VIII. Appendix B

Ukraine: Main land and air force dispositions

Source: International Institute for Strategic Studies